

Međudnos svjetovne i duhovne vlasti u europskom civilizacijskom krugu

Sažetak:

Tijekom povijesti razvoja ljudskih društava mnogi su faktori imali iznimno velik i bitan utjecaj na oblik i način ljudskog življenja. Jedan od tih faktora jest i religija. U ovom će se radu okvirno opisati međusoban utjecaj države i kršćanske religije u europskom civilizacijskom krugu u protekla dva tisućljeća. Glavni fokus prikaza biti će tek iznošenje činjenica koje karakteriziraju određene događaje, a vrijednosni sudovi o pozitivnim, odnosno negativnim reperkusijama tih događaja, ostaju za svakog čitatelja da ih dokuči sam.

Ključne riječi: stari vijek, srednji vijek, crkveni rascol, kršćanstvo, odnos Crkve i države

1. Stari vijek

1.1 Konstantinovski preokret

Konstantin Veliki (285-337), rođen u Nišu, uspio se političkom mudrošću i vojničkom silom održati u vrhu Rimskog Carstva. Godine 312. pošao je zauzeti Rim, no ubrzo se našao u vrlo teškoj situaciji s nadmoćnijim Rimljanima. Legenda kaže da je Konstantin tada u pomoć zazvao kršćanskog Boga. Navodno je prethodno čak imao i noćno priviđenje u obliku križa na noćnom nebu s natpisom: „U ovom pobjedi“. I doista, Konstantin je izvojevao veliku pobjedu. Došavši na vlast, izradio je s Licinijem 313. godine *Milanski program tolerancije* u obliku reskripta čime je kršćanstvo postalo ravnopravno ostalim religijama.

Ubrzo se kršćanstvo počelo poticati na razne načine, što je iniciralo velik broj obraćenja od kojih su mnoga bila samo izvanjske prirode budući da je kršćanstvo postalo vrlo pozitivna društvena pojava. I sam se Konstantin vrlo angažirano upustio u djelovanje Crkve pa ga danas na Istoku štiju čak kao sveca, kao „trinaestog apostola“. On se, doista, često upuštao u organiziranje i preraspodjelu biskupskih mjesta, a čak je znao i određivati njihove buduće poslove. Za pretpostaviti je kako je Konstantin donošenjem *Milanskog programa tolerancije* djelovao kao mudar vođa, a ne kao kršćanski preobraćenik. Veliko carstvo trebalo je stabilnost građanskog uređenja gdje tolerancija i uvažavanje razlika drže prevagu nad isključivošću i diskriminacijom¹.

Cijela društvena klima dovela je u konačnici do toga da su 380. godine car Gracijan na Zapadu te car Teodozije Veliki na Istoku proglasili kršćanstvo jedinom dopuštenom religijom. Kohabitacija Crkve i države u Europi je započela.

---

¹ Kao dokaz navedenim tvrdnjama služi Konstantinova reakcija na problem Arijevih teza. Sa stajališta Crkve, Arije (260-336) je svojim naukom teško zadirao u osnovne kršćanske dogme. Konstantin je pak, saslušavši jednom prilikom obje strane, tek odmahnuo rukom odvrativši kako je riječ o sitnicama.

2. Srednji vijek

Završetkom starog vijeka započelo je novo razdoblje srednjeg vijeka (5.-15. stoljeće) koje se može podijeliti na *rani srednji vijek* (5.-11. stoljeće) i *razvijeni srednji vijek* (12.-15. stoljeće). U ovom se razdoblju zbilo mnoštvo događaja i previranja, no jedan se društveni sistem pokazao kao nepromjenjiva konstanta. Riječ je o feudalnom sustavu koji je nadvladao robovlasništvo staroga vijeka. Feudalizam je pratio uspone i padove srednjovjekovnoga društva sve do pojave novoga vijeka kada je i započela njegova propast.

Na pragu srednjega vijeka Europa se našla preplavljena novim narodima koji su bili jedan od razloga pada Zapadnog Rimskog Carstva. Riječ je o doseljenicima germanskog (Franci, Vandali, Langobardi), turskog (Osmanlije), slavenskog, finskog te arapskog podrijetla. Kao svjetovna središta kršćanske vjere, Rim i Carigrad započeli su pokrštavanje mnoštva novopridošlih stranaca. Međutim, navedene seobe nisu bile tek puki pljačkaški pohodi koji dugoročno ne ostavljaju bitan trag u društvenoj strukturi, već je bila riječ o sveobuhvatnom premještanju društvenog tkiva, odnosa i načina razmišljanja nesvojstvenog za tadašnje okvire shvaćanja. Javili su se novi oblici društvenog upravljanja utemeljenog na osnovama već davno zaboravljenog plemenskog uređenja. Za razliku od bivšeg Rimskog i još postojećeg Bizantskog Carstva, gdje se velikim brojem ljudi na velikom prostoru upravljalo principima strogo centralizma apsolutističke monarhije, germanska su i slavenska plemena oblikovala relativno male plemenske zajednice vođene kraljem ili vojvodom koji su ovisili o točno određenoj plemenskoj hijerarhiji uz legislativu utemeljenu na usmenoj predaji. Sveukupna trgovina stavljena je u drugi plan dok su se visoko cijenile vještine ratarstva, stočarstva i ratništva.

Navedena društvena struktura nužno je dovela do promjena u svjetovnom, ali i vjerskom pogledu dotadašnjeg načina života. Neki autori govore o barbarizaciji zapadne civilizacije. Kao najbolji primjer opisanog utjecaja, zanimljivo je promotriti primjer uspona franačkog društva te značaj kršćanske religije u tom procesu.

2.1 Franačko kraljevstvo

2.1.1 Uspon Franaka

Krajem 6. stoljeća u Franačkoj je umjesto oslabljenih merovinških plemića na vlast došla dinastija Karolinga. Odmah se istakao Karlo Martel koji je svoju vlast proširio na istok, zapad i jug. Godine 732. uz pomoć ostatka plemstva uspio je zaustaviti arapski prodor u Akvitaniju bitkom kod Poitiersa. Karlo je zatim započeo rat protiv Sasa, smještenih istočno od Franačke, želeći im nametnuti političku i vjersku prevlast. Godine 777. Sasi su se na saboru u Paderbornu odlučili predati. Unatoč snažnom ustanku plemića Widukinda, Karlo je uspostavio svoju vlast uz poseban ultimatum sveukupnom stanovništvu: kršćanstvo ili smrt. Mnoštvo je Sasa tada radije položilo svoj život nego iznevjerilo svoja uvjerenja.

Zapadno od Franačke nalazila se Vizigotska država pod vlašću Arapa i Berbera. Pokorivši Vizigote, muslimani su osnovali emirat te ga politički podredili cordobskom emiru. Iako su kršćanski starosjedioci živjeli u miru s muslimanima, neki su lokalni upravitelji bili protiv islamske vladavine te je 778. godine Karlu upućen poziv da pokori Arape i Berbere. Karlo je krenuo u rat, ali bez uspjeha. Štoviše, prilikom povlačenja na prijevoju Roncesvalles, dočekala ga je baskijska vojska koja je Francima prouzročila vrlo teške gubitke.

Karlo se tada okrenuo Bavarskoj, vojvodstvu jugoistočno od Franačke, odlučivši ga podrediti svojoj vlasti. Bavarci su već imali svoje zakone, narodne vojvode kao poglavare i kršćanstvo kao opće prihvaćenu religiju te im franački ekspanzionizam nije bio po volji. Nakon kratke diplomatske igre u kojoj je od bavarskog vojvode Tassila zatražena pokornost, obećana karolinškoj dinastiji još za vladavine Pipina, Karlova je vojska prodrla u Bavarsku. Ovim su osvajanjem Franci postali susjedi Avarima koji su bili u najmanju ruku neobični za europska mjerila. Riječ je o nomadskom narodu mongolskog podrijetla koji je oko 400. godine pristigao iz Sibira na područje današnje Mađarske. Avarima su borbena vještina i okrutnost donosili strahopoštovanje susjednih naroda. Kada su Franci uz nemale poteškoće porazili Avare, avarski se knez Tudun u znak pomirenja pokrstio uz Karla kao krsnog kuma. Svjetovni je vladar ponovno širio kršćanstvo silom vlastitog mača stvorivši tako homogenije kraljevstvo jedinstveno u dominantnoj religiji koje je time bilo i lakše za upravljanje.

2.1.2 Osnutak Zapadnoga Carstva

Rimski je biskup u 8. stoljeću teritorijalno potpadao pod Bizantsko Carstvo koje je bilo dužno štiti Rim od svih napadača. Međutim, zbog unutrašnjih razdora oko pitanja ikonoklazma (kipoborstva) te zbog prijetnji slavenskih naroda sa sjevera i islamske kulture s juga, Carigrad je bio nemoćan osigurati integritet svojih posjeda u Italiji. Papa je tako, primjerice, morao plaćati glavnom langobardskom gradu Paviji velike iznose danka u zamjenu za slobodu. Godine 754. franački kralj Pipin Mali, želeći proširiti svoj utjecaj na područje Italije, darovnicom je priznao papinu vlast nad područjima Tuscije, Ravene, Venecije, Istre te vojvodstva Benevent i Spoleto što se danas smatra kao sam začetak postojanja crkvene države. Zanimljivo je primijetiti da su neka od tih područja u trenutku sastavljanja darovnice bila zapravo još uvijek pod langobardskom vlašću. Kada je dvadesetak godina kasnije langobardski kralj Deziderije krenuo u pohod na Rim, papa je u pomoć pozvao Karla Velikog, nasljednika Pipina Malog. Karlo Veliki je protiv Langobarda izvojevao pobjedu te je godine 774. uzeo titulu kralj Langobarda. Tada je dio osvojenih područja došao pod papinu upravu te je papa postao nezavisan o bizantskome caru, godine su se počele brojati od vremena stupanja na papinsko prijestolje, a kovao se i novac s likom pape. Stvorena je neraskidiva veza između papinstva i ojačane franačke države.

Franačka je napredovala ne samo na vanjsko-političkom već i na kulturnom planu. Karlo Veliki je na svome dvoru u Herstalu okupio mnoge učene ljude poput Alkuina, Dungalaa, Pavla Đakona i drugih, što je rezultiralo karolinškim preporodom i razvojem karolinškog pisma. Alkuin je proveo i upravnu reformu podijelivši državu na crkvene pokrajine, a Karlo Veliki je pojedinim upravnim jedinicama vladao putem lokalnih skupština, tzv. kapitulara. Na sam Božić godine 800. papa Lav III (795-816) okrunio je u crkvi sv. Petra u Rimu Karla Velikog titulom cara koji je tako postao ravnopravan bizantskome caru. Istok se tome otvoreno usprotivio kazavši da samo jedno prijestolje može biti na čelu kršćanskoga carstva te da ono već postoji na Istoku. Istok se naime smatrao oštećenim jer je bio prekinut već ustaljeni princip: dok je papa imao duhovnu, na caru je bila politička odgovornost za sve kršćane. Nakon nekoliko godina razmirica Istok je bio prisiljen popustiti, nemoćan pred snagom Karlovog carstva.

Kada je Karlo Veliki 22. siječnja 814. godine preminuo, njegov sin Ljudevit nastavio je uhodanim putem uske povezanosti kršćanskih i državnih principa. Lyon i opatija Fulda, bitni teološki centri iz kojih su potekli

intelektualci poput Agobarda, Flora i Rhabanusa Maurusa², bili su ujedno žarišta cjelokupne karolinške kulture na kojoj je počivalo franačko carstvo. U starijim godinama svoga života, Ljudevit se odlučio razdijeliti carstvo na tri dijela između svoja tri sina, Lothara, Pipina i Ljudevita II, a sve kako bi izbjegao ratove poslije svoje smrti. Međutim, u svojem naumu nije uspio jer je do rata ipak došlo kada je, nakon već izvršene podjele, dio carstva dodijelio svom četvrtom sinu Karlu. Ljudevit je u ratu bio poražen te je godine 843. u Verdunu izvršena konačna podjela carstva. Budući da je četvrti sin Pipin već bio preminuo, Lothar je dobio Italiju, dijelove Francuske i carski naslov, Ljudevit II Njemačku, a Karlo veći dio današnje Francuske.

2.2 Laička investitura

2.2.1 Sveto Rimsko Carstvo Njemačkog Naroda

Godine 910. završeno je razdoblje karolinške vladavine nad njemačkim dijelom bivšeg Zapadnog Carstva te je na vlast došao njemački plemić Henrik I Ptičar iz sasko dinastije. Njegov sin Oton Veliki (936 - 973) povjerio je namjesništvo određenih područja članovima svoje obitelji želeći tako učvrstiti svoju upravu. Međutim, kada su se oni pobunili te ga u savezništvu s mađarskim plemstvom pokušali srušiti s vlasti, Oton je oslonac potražio kod lokalnih biskupa. Budući da je svećenstvu bila potrebna kraljevska zaštita od pretenzija pojedinih velikaša, a većina zemlje u crkvenom posjedu ionako je kraljevskim darovnicama „poklonjena“ od strane kralja, došlo je do složene simbioze države i Crkve. Kralj je svoju svjetovnu vlast osnažio crkvenim posjedima i novčanim doprinosima, a Crkva je po cijelom kraljevstvu širila kršćanski nauk čega je dokaz velik broj kanoniziranih svetaca iz tog vremena. Godine 962. Oton je primio carsko pomazanje (lat. *Imperator Augustus*) od pape Ivana XII, vrlo kontroverzne osobe koja je živjela više svjetovnim no duhovnim životom. Nedugo iza pomazanja, papa je počeo kovati urotu protiv Otona na što je car odgovorio velikim pritiskom da se Ivana XII svrgne te da se imenuje novi papa. Oton je uspio u svom naumu te je uskoro postavljen novi papa Leon VIII (964-965), a uređeno je i da se odabir svih budućih papa neće smjeti odvijati bez njegovog odobrenja.

Otona Velikog su naslijedili njegov sin Oton II (973-983), zatim unuk Oton III (983-1002), te konačno i drugi unuk, Henrik II Sveti (1002-1024). Oni su nastavili vodstvo carstva u smislu tijesne sprege Crkve i države što

² Prvi u povijesti upotrijebio pojam „njemački“.

se u više navrata pokazalo vrlo korisnim za svjetovnu vlast koja je u kleru pronalazila jak oslonac. Već se za Otona III nazirao sakralni sjaj u vladavini carstvom dok je za Henrika II stvorena vrlo snažna političko-religiozna kultura u kojoj je i car svojom posvetom postajao sakralnom ličnošću.

Henrika II je naslijedio sin Konrad II (1024-1039) kojega je pak naslijedio njegov sin Henrik III (1039-1050). Za vrijeme Henrika III carstvo je dospjelo na svoj vrhunac bez značajnih unutarnjih ili vanjskih neprijatelja. Car je imao iznimno velik utjecaj na crkvenu organizaciju te je imao moć na posredan način određivati tko će biti imenovan na mjesto pape.³ Papinstvo je pak bilo iznimno slabo te pod velikim utjecajem nekolicine rimskih velikaških obitelji što je dovelo do nekolicine papa i protupapa, a konačno i do situacije da su 1046. godine čak tri osobe sebe smatrale papom što je na kraju raščistio Henrik III imenovanjem četvrte osobe za papu – Klementa II (1046-1047).

Nakon Henrika III. na vlast je još kao dijete došao Henrik IV (1051-1106). U sljedećem razdoblju došlo je do velikog sukoba papinstva i svjetovne vlasti u pogledu pitanja laičke investiture. Laička investitura⁴ je pojam koji se razvijao kroz duže razdoblje, a označavao je ovlast svjetovnih vladara da biskupima na svom području podaruju simbole duhovne i svjetovne moći. Godine 1075. papa Grgur VII Hildebrand suprotstavio se laičkoj investituri u djelu *Dictatus Papae* navodeći da je Rimsku crkvu osnovao sam Bog te da je Crkva jedina ovlaštena odlučivati o imenovanju i razrješavanju svećenstva. Henrik IV oštro je reagirao naslovivši i završivši pismo papi:

Henrik, kralj ne po uzurpaciji moći već po svetoj naredbi Božjoj, Hildebrandu, ne papi već lažnom monahu...Ja, Henrik, kralj po milosti Božjoj, sa svim mojim biskupima, kažem ti smiri se, smiri se i budi proklet kroz vjekove (Hernderson, 1910:372).

Grgur VII odgovorio je 1076. godine ekskomunikacijom Henrika IV čime ga je stavio van Crkve i maknuo s mjesta njemačkog vladara. Opisane izjave međusobnih svrgnuća ne bi možda imale tako veliki značaj da se u cijeli slučaj nisu umiješali njemački plemići koji su ekskomunikaciju Henrika IV vidjeli kao priliku za nastavak pobune započete u prvoj bitci kod Langensalza 1075. godine. Plemstvo je preuzelo vlast nad lokalnim posjedima, seljacima i imovinom, a izgradili su i utvrde što je prije bilo zabranjeno. Henrik IV je bio prisiljen na popuštanje te je 1077. godine ponizno doputovao u Canossu u sjevernoj Italiji kako bi se osobno ispričao papi.

³ Car je bio gospodar Crkve (Franzen, 1996)

⁴ Iz latinskog *in+vestire*, što bi značilo stavljati u odjeću, oblačiti.

Kao izraz svoje poniznosti, nije nosio uobičajene vladarske simbole, a u Canossi je stajao bosih nogu u snijegu, događaj kasnije nazvan *hod u Canossi*. Papa je skinuo ekskomunikaciju s Henrika IV, no pobuna saksonskih plemića nije bila time završena. Štoviše, izabrali su sebi podobnog kralja, Rudolfa von Rheinfelda. Godine 1081. Henrik IV hvata i ubija Rudolfa te iste godine napada Rim u namjeri da nasilno svrgne Grgura VII. Papa u pomoć poziva Normane iz južne Italije koji odbijaju njemačke snage, no istovremeno pljačkaju Rim 1085. godine. Nezadovoljan rimski narod uskoro se buni protiv Grgura VII koji je prisiljen povući se na jug zajedno s Normanima. Borba za prevlast između plemstva i kraljevske obitelji u Njemačkoj nije okončana sve do sabora u Wormsu 23. rujna 1122. godine, kada je sklopljen mir između sukobljenih strana. Tim je konkordatom ujedno ukinuta praksa laičke investiture te svjetovni vođe više nisu imali pravo postavljati crkveno svećenstvo iako su zadržali značajan utjecaj na izbor klera.

Krajnji rezultat međusobnog sukoba papinstva i sekularnih vođa o pitanjima laičke investiture bilo je slabljenje njemačkog kraljevstva, nekada vrlo koherentne i jake političke sile. Plemstvo je pojačalo svoj lokalni utjecaj te su se povisili lokalni porezi, a sve na štetu njemačke međunarodne pozicije. Sudstvo je parcelizirano te više nije bilo odgovorno izravno kralju. Dugoročno gledano, njemački je narod izgubio potencijal stvaranja moćnog kraljevstva te je Njemačka ostala razjedinjena sve do 19. stoljeća.

S druge pak strane, papinstvo je osnažilo svoj politički utjecaj te je granica između vjere i politike postala gotovo potpuno neprepoznatljiva. Kraj 11. te velik dio 12. stoljeća obilježen je križarskim ratovima, jasnim dokazima papine moći da u „svetu“ svrhu zadobije potporu svjetovnih vladara te da pokrene osvajačke ratove u dalekim krajevima. Ravnoteža svjetovnog i religijskog je poremećena u korist potonjeg rezultirajući stvaranjem vlastitog sistema institucija i upravljanja vidljivog u budućem stvaranju anglo-normanske monarhije (Cantor, 2001:395).

2.3 Veliki Crkveni raskol 1054. godine

Crkveni je raskol trajao stoljećima, čak tisućljećima, što je suprotno stavovima šire javnosti, a zasigurno protivno imenici „raskol“ koja ga opisuje kao vrlo brz i energičan pokret. Naime, kulturološke razlike nastale na temelju raskola i podjele kršćana na katolike i pravoslavce postavile su duboke temelje za mnoga buduća politička dijeljenja Europe koja će uslijediti mnogo godina kasnije. Primjerice, granice Crkvenog raskola 1054.

godine postale su 1950-ih godina, okvirno gledajući, i političke granice komunističkog Istoka i demokratskog Zapada. Doduše, iako crta željezne zavjese nije prolazila identičnom sredinom razdvajanja istočnih i zapadnih kršćana, zapanjujuća je podudarnost više nego zamjetna. Tako se, primjere, najveći broj pravoslavno orijentiranih zemalja okrenuo ortodoksnijoj ili liberalnijoj inačici komunizma, dok su katolička i protestantska društva u glavnini bila prozapadno orijentirana. Naravno, tu je vrijedno spomenuti i par iznimaka kao što su pravoslavna Grčka koja je u Drugom svjetskom ratu zauzela savezničku stranu, dok su katoličke države poput Hrvatske, Mađarske, Poljske i područja današnjih triju baltičkih država Estonije, Latvije i Litve završile u komunističkom društvenom uređenju. Zanimljivo je spomenuti također da je od društava s pretežitim protestantskim vjerovanjem jedino istočna Njemačka prihvatila komunizam, i to kao poražena sila Drugog svjetskog rata po poznatoj maksimi „*vae victis!*“⁵

2.3.1 Uzroci raskola

Prateći povijesni slijed razvoja kršćanstva, razvidno je kako su pravoslavna i Rimokatolička crkva istoga podrijetla i iste monoteističke konfesionalne orijentacije. Štoviše, za te je dvije crkve i u današnje vrijeme vrlo karakteristična slična hijerarhijska organizacija, kao što im je vrlo slično i cjelokupno poimanje kršćanstva u cjelini. No i spomenuta sličnost ima svoje granice; razmimoilaženje u liturgijskoj praksi, načinu štovanja svetaca i Crkve te razlike u dogmatskom naučavanju glavne su crte razdjelnice koje neupitno razdvajaju Pravoslavnu i Katoličku crkvu.

Graničnu crtu između Zapadnog i Istočnog Rimskog Carstva, koja će kasnije postati i temeljem crkvene granice dviju suprotstavljenih strana, povukao je već 387. godine rimski car Teodozije Veliki. Zanimljivo je spomenuti da u tom trenutku podjela nije posjedovala obilježja niti etničke (razdjelnica između Grka i Rimljana) niti crkveno-upravne granice, već je to bila jednostavna administrativna podjela velikog geografskog prostora koja je slijedila zemljopisnu konfiguraciju terena prateći tok Budve, Drine i Dunava. Državna je granica postala i vjerska tek 732. godine za vrijeme vladanja bizantskog cara Lava III Izaurijskog koji je, tokom ikonoklastičkih borbi, istjerao vikara Rimske crkve iz Soluna. Kako je do tada taj vikar imao zadatak nadgledanja područja istočne obale rijeke Drine, a na njegovo je mjesto stupio carigradski patrijarh, cijelo je područje istočno od navedene rijeke došlo pod nadzor istočne patrijaršije. Time je današnja

⁵ Lat. – Jao pobijedenima!

granica katoličanstva i pravoslavlja bila tek zacrtana, da bi godine 1054, poslije velikog istočnog raskola, bila i nepovratno utvrđena.

Već su na samim počecima kršćanstva unutar Crkve postojala dva duhovno različita svijeta; grčki, filozofski i spekulativni te rimski, politički i praktični svijet. Takva je ambivalentnost stvarala nepomirljivu dinamiku odnosa. Razlika u području interesa osobito se zamjećivala na prvih sedam općih koncila gdje se Istok više zanimao za kristološko-teološke probleme dok je Zapad više interesiralo etičko-ekleziološko uređenje Crkve s naglaskom na rješavanju posve praktičnih problema kao što su bila na primjer pitanja evangelizacije barbara (Germana, Slavena, Vikinga...) ili efikasnog funkcioniranja crkvene uprave. Nadalje, razlike su se zamjećivale i u liturgijskim formama — Istok je više pažnje obraćao na simboliku te duge i sadržajne molitve s pogledom usmjerenim u mistiku osobe Isusa Krista, dok su na Zapadu u Službi Božjoj središnje mjesto zauzimali riječ, naučavanje i propovijedanje (kerigma).

Za Istočnu je crkvu posebna karakteristika bila pojava cezaropapizma tj. crkvenog bizantizma. Riječ je, naime, o tijesnoj povezanosti careva s Crkvom. Tako nije bio rijedak slučaj da su upravo svjetovni vladari donosili odluke o dogmatskim sukobima unutar Crkve koji bi se inače, po samoj naravi stvari, trebali ticati samo religijske domene, dok je ideja ekskluzivnog carskog prava na sazivanje Crkvenih sabora bila potpuno ustaljena. Stoga su prvih osam općih Crkvenih sabora sazivale isključivo svjetovne instance da bi tek sljedeći, I. Lateranski sabor sazvaio papa Kalist II (1119-1124) po uzoru na zahtjeve iznesene 1075. godine u "*Dictatus papae*" Grgura VII Hildebranda (1073-1085). No čak ni Zapad nije bio pošteđen utjecaja svjetovnih vladara u područjima ekleziološke domene (Najbolji primjer takve simbioze bio je položaj Crkve u Svetom Rimskom Carstvu Njemačke Narodnosti za vrijeme Otona Velikog (936-973) te za vrijeme Henrika III (1039-1056)), no on se gotovo uvijek uspijevaio nekako osloboditi iz takvog položaja za razliku od Istoka koji je bio uvijek više ili manje trajno vezan.

Problem primata crkvene ili svjetovne vlasti aktualan je još od najranijih vremena kršćanstva, a svako je razdoblje imalo drugačiji odgovor na pitanje tko bi trebao biti glavna društvena poluga utjecaja. Moguće je zamijetiti kako se hijerarhijski poredak zapadnoga kršćanstva kroz cijelu svoju povijest borio protiv svjetovne prevlasti, a čak i s pojedinim tendencijama preuzimanja te prevlasti u vlastite ruke, dok je s druge strane, istočna upravna organizacija prihvaćala carsku prevlast, ako ne u punom sadržaju onda barem u formalnom obliku, budući da je i sama bila vrlo usko povezana sa samim vrhom vlasti. Povezanost se, između ostalog, najbolje primjećuje iz činjenice da je svaka religiozno-dogmatska kriza i razjedinjenost u Istočnoj

crkvi značila automatski i krizu vlasti na Istoku (arijevstvo, ikonoklastičke borbe...). Jedan od mogućih odnosa između Crkve i države opisao je papa Gelazije (492-496) u pismu caru Anastaziju (491-518) gdje je izrazio mišljenje kako je neophodno razlikovati *imperium* i *sacerdotium* čime se zapravo suprotstavio ideji crkvenog bizantizma. Već spomenuti spoj Crkve i države na Zapadu, u vremenu od Otona Velikog do Henrika III, prikaz je situacije kakva je na Istoku vladala od najranijih vremena i prije velikoga istočnog raskola i koja je, u konačnici, jednim dijelom pridonijela razdvajanju Istoka i Zapada.

Korijeni samog crkvenog suparništva postavljeni su već početkom 4. stoljeća kada je car Konstantin (285-337) na mjestu staroga Byzantiuma, 11. svibnja 330. godine osnovao novi carski grad Konstantinopol ili Carigrad. Ovaj novi grad trebao je nadmašiti „stari Rim” u svakom pogledu (političkom, gospodarskom, kulturnom, vjerskom, društvenom...). Iz početka beznačajan, Carigrad se počeo isticati nakon općeg sabora u Carigradu 381. godine kada je trećim kanonom odlučeno da se carigradska biskupija smjesti na drugo počasno mjesto poslije rimske biskupije. Prvenstvo grada Rima proizlazilo je, kako se tumačilo, iz posve crkvenih i vjerskih razloga (prvi biskup Rima bio je sâm apostol Petar — Stijena ili Kefa kako ga je prozvao Isus (od aramejski „*kefā*” što znači stijena, u grčkom prijevodu „*petrā*”), a nikako ne iz sekularno-političkih razmišljanja (činjenice da je Rim bio glavni grad tadašnjeg Carstva). Ovdje je vrlo važno upozoriti na diferencijaciju Istoka i Zapada u pogledu njihova poimanja crkvene organizacije iz čega se mogu bolje razumjeti i same osnove spomenutog rimskog uvjerenja kako baš njemu pripada prvenstvo unutar kršćanske crkve. U Crkvi je, naime, poslije carigradskog koncila, započeo razvoj dvaju dijametralno suprotnih polova u području ideja o najboljoj mogućoj upravno-organizacijskoj strukturi, razvoj koji je aktualan sve do najnovijih vremena. S jedne strane postoji tzv. petrinsko, a s druge tzv. političko uređenje crkvene hijerarhije. Petrinsko uređenje polazi od teze da je rimski biskup, principom biskupske sukcesije, izravan nasljednik sv. Petra koji je, prema predaji, 42. godine osnovao prvu kršćansku općinu u Rimu te gdje je, što je još važnije, poginuo u srpnju 64. godine za vrijeme Neronovih progona kršćana. Na taj način rimski biskup posjeduje, božanskim određenjem utvrđeno („*iure divino*”), prvenstvo nad svim drugim biskupijama. S druge strane, postoji političko uređenje koje je vrlo vjerno provedeno na Istoku. Središnja misao političkog uređenja jest uvjerenje kako je crkvena upravna organizacija u potpunosti svjetovne prirode te je stoga podložna bliskoj koegzistenciji sa svjetovnom vlašću (primjer već spominjanog cezaropapizma). Budući da političko uređenje dopušta vrlo visoki stupanj neovisnosti

“birokratizacijskog” oblika organizacije unutar jedne te iste crkve (prije unutar jedne jedine Crkve, a poslije velikog istočnog raskola samo unutar Pravoslavne crkve), dakako, ukoliko se u toj samostalnosti i različitosti ne izlazi iz pravovjernog dogmatskog crkvenog nauka, danas na Istoku postoji vrlo velik broj autokefalnih i međusobno neovisnih crkvenih zajednica. No Rim se na tom carigradskome koncilu 381. godine suprotstavio trećem kanonu i odluci o drugome počasnom mjestu carigradske biskupije, iako se time nisu dovodili u pitanje niti rimski primat niti njegovo počasno mjesto. Do protivljenja je došlo jer se smatralo da neka druga, starija metropolitanska područja imaju veća prava na taj položaj; drugo je mjesto trebalo pripasti Aleksandriji, a treće Antiohiji. Rim se također bojao da Carigrad iz toga tek počasnog naziva ne bi pokušao proširiti svoju jurisdikcijsku vlast i u upravi, tim više što je Carigrad još prije bio pokazao preveliku popustljivost naspram svojih arijeviski nastrojenih careva koji bi zatim mogli izvršiti veliki utjecaj na crkvu u cjelini preko carigradskih patrijarha. Unatoč sve- mu, carigradska je biskupija u idućih par stoljeća konstantno povećavala svoje crkvene ovlasti. Carigradske su se pretenzije posebno jasno očitovale za vrijeme sinode u Kalcedonu gdje je, između ostalog, predložen i tzv. 28. kanon po kojemu bi Rim zadržao prvo i počasno mjesto u Crkvi, ali s time da bi i Carigrad zadobio posve ista prava. Papa je prihvatio sve zaključke ovoga sabora izuzev 28. kanona, koji je Istok unio u svoju zbirku zakona.

U 4. je stoljeću arijevisvo prouzročilo veliku pomutnju unutar Crkve. Dok su pojedinci pristajali uz Arijevu nauku, drugi su joj se žestoko protivili. Tako se Atanazije, nakon što je izgubio biskupski položaj u Aleksandriji jer nije pristao uz Arijevu nauku, utekao 339. godine papi Juliju I (337-352). On je pak, 341. godine poslao istočnim biskupijama poslanicu u kojoj je Atanaziju pružio punu potporu. Kako se istočni biskupi nisu složili s papinom željom da se Atanazije vrati na svoje biskupsko mjesto, sazvan je koncil u Sardiki koji je zasjedao 342. i 343. godine, a na kojem se papa nadao zadobiti privolu istočnih biskupa za Atanazijev povratak. No dogodilo se upravo suprotno. Nakon vrlo neugodne klime tokom cijele sinode, istočni su biskupi s negodovanjem napustili sabor, a nikakav dogovor nije bio postignut. Zapadni su biskupi zatim izopćili istočne dok su istočni izopćili zapadne. Cijeli se slučaj smirio već 381. godine, no iduća su stoljeća pokazala kako do pravog, istinskog smirenja i pomirenja nije zapravo nikada došlo.

Crkva je, čak i prije pravog, velikog istočnog raskola bila suočena s jednom kraćom shizmom između Istoka i Zapada. Ta tzv. „Akacijeva shizma” trajala je u razdoblju od 484. do 519. godine te je dala nagovijestiti događaje koji će se odviti petstotinjak godina kasnije. Nakon što su cari-

gradski patrijarh Akacije i aleksandrijski patrijarh Petar Mongus izdali 482. godine dvoznačnu vjersku formulu (tzv. „Henotikon”) koju je potvrdio car Zenon, papa je ekskomunicirao Akacija na što je ovaj uzvratio prekidom svih odnosa s Rimom. No nakon smrti monofizitski orijentiranog cara Anastazija (491-518), papa Hormizda (514-528) izdao je formulu pomirenja koju su potpisali i Istok i Zapad. Time je, barem izvana, prekrivena nastala pukotina.

Međutim, u to se vrijeme dogodilo nešto što je još više opteretilo međusobne odnose. Potkraj spomenute shizme, u Carigradu je održana, bez papina znanja, jedna sinoda koja je carigradskom patrijarhu Ivanu II podijelila naziv „ekumenski patrijarh”. Ovakav je postupak probudio bojazan Rima da bi moglo doći do narušavanja jedinstva Crkve. Zanimljiv je faktor kod ovoga događaja bila i jedna legenda koja se javila baš nekako u to vrijeme. Legenda kaže kako je Crkvu u Bizantu osnovao Stahus, jedan od učenika apostola Andrije, a kako je Andriju Isus pozvao prije Petra među apostole, izveo se zaključak kako je carigradski patrijarh, ne jednak, već zapravo veći od rimskog biskupa. Papa Grgur Veliki (590-604) kasnije je priznao carigradskom patrijarhu tek njegovu titulu patrijarha, ali ne i naslov „ekumenski”.

Početakom 7. stoljeća, papa Martin I ekskomunicirao je nekoliko monoteletski opredijeljenih patrijarha što je opet prouzročilo nove napetosti. Tek je šesti crkveni sabor u Carigradu iz godine 680. donio jedinstvo. No, nedugo zatim održana je 692. godine nova sinoda (tzv. „Quinisextum”), također u Carigradu, koja je imala zadatak raspravljanja o disciplinskim mjerama unutar Crkve. Ova je sinoda imala oveći prizvuk neprijateljstva naspram Zapada (odbačen je celibat; potvrđen je 28. kanon Kalcedonskog sabora; uobičajeni post subotom, prakticiran na zapadu, zabranjen je pod prijetnjom ekskomunikacije!). Papa je odbio prihvatiti zaključke sabora. Istok nije.

Kada je palo Zapadno Rimsko Carstvo 476. godine, ugled Bizantskog Carstva je porastao. Za Carigrad je Rim postao područjem nekulturnih divljaka i zaostalih zapadnjaka. Dok se u Carigradu zanemarivao latinski jezik, u Rimu se sve manje učio grčki. Na taj je način komunikacija postajala sve slabija. Osim toga, javile su se i razlike u načinu, odnosno formi običaja. Od 722. godine Zapad više nije datirao svoje dokumente prema godini vladanja bizantskih careva. U 8. stoljeću Bizant je ostao zgranut papinim traženjem pomoći od Franaka u zaštiti od Langobarda. Sâma krunidba Karla Velikoga za zapadnorimskog cara od pape Leona III 800. godine bila je na Istoku protumačena kao veleizdaja. Na taj je način politički raskol vodio i prema vjerskomu.

Slučaj Focija, carigradskog patrijarha, sljedeći je u nizu događaja koji su pridonijeli velikom Crkvenom raskolu. Naime, u 9. stoljeću dužnost carigradskog patrijarha vršio vrlo revan redovnik Ignacije. Tako je on, u svojoj revnosti, na Bogojavljenje 857. godine uskratio pričest Bardasu, blisku carevu rođaku. Bardas je na poniženje odgovorio utjecanjem svom rođaku caru Mihaelu III koji je Ignacija zatim prognao s njegova položaja patrijarha. Časnik carske garde, Focije, dobio je od cara naređenje da stupi na ispražnjeno mjesto što je on i učinio. Zanimljiv je podatak da je Focije do tog trenutka bio običan laik te da je u samo pet dana bio zaređen za biskupa (prije toga morao je još, dakako, primiti đakonat i prezbiterijat). U međuvremenu, bugarski se knez Boris pokušavao otrgnuti od bizantskog utjecaja. Tako je papi Nikoli I (858-867) poslao zamolbu da mu se pošalju latinski misionari za širenje kršćanstva na području Bugarske. Latinski misionari nikako nisu odgovarali Fociju te je on na saboru u Carigradu 867. godine ekskomunicirao papu. No, već su iste godine stvari krenule drugačijim putem. Naime, Makedonac Bazilije I (867-886) svrgnuo je cara Mihaela III izvevši državni udar. Focije je izgubio svoga zaštitnika i morao je napustiti svoj položaj na koji se vratio prognani Ignacije. Na posljednjem općem crkvenom saboru u prvome tisućljeću, koji je zasjedao u Carigradu 869. i 870. godine, Focije je bio degradiran do laika, a zatim i ekskomuniciran. Poslije prividnog rješenja problematika se opet zakomplicirala s novim papom Ivanom VIII (872-882) koji je rehabilitirao Focija i postavio ga na njegovu prijašnju dužnost. Međutim, Focija je u konačnici s položaja carigradskog patrijarha ipak udaljio novi car Lav VI smjestivši ga u samostan.

2.3.2 Tok raskola

U 10. stoljeću sve se pretvorilo u hladno životarenje. Suradnje više nije bilo i tako je do velike shizme došlo 16. srpnja 1054. godine. Neposredan povod raskola povezan je s normanskim osvajanjima u južnoj Italiji. Naime, Normani su u južnoj Italiji zauzeli stanovita područja pod bizantskom upravom te su stoga bizantski car Konstantin IX i njegov namjesnik u južnoj Italiji Argyros željeli sklopiti savez s papom Leonom IX (1049-1054) u borbi protiv Normana. Papi je to u svakom slučaju odgovaralo jer je to značilo širenje papinske političke moći i utjecaja na jug. A upravo se toga bojao carigradski patrijarh Mihael Cerularije (1043-1058), budući da je do tada on bio jedini suveren (dakako u pogledu crkvene, ne i svjetovne uprave) nad dotičnim područjima u južnoj Italiji. Kako bi spriječio zbližavanje pape i cara u savez, on se potrudio da, što je više moguće, zaoštri crkvene razlike između Istoka i Zapada. Tako su početkom 11. stoljeća poza-

tvarane sve latinske crkve i samostani u Carigradu, a Zapad je oštro osuđen za 22 hereze kao što su npr.; upotrebljavanje beskvasnog kruha u misama, izostavljanje riječi „Aleluja”⁶ u korizmi, post subotom, krivovjere u smislu umjetanja „*Filioque*” u „Vjervanje”, celibat itd.

Papa je stoga poslao izaslanstvo u Carigrad, u sastavu kardinala Humberta de Silve Candide, papinskog kancelara Friedricha Lotarinškog i biskupa Petra iz Amalfija, kako bi ono izgledilo spor. No, kardinal Candida svojim je spisom „pomirenja” samo još više zaoštrio situaciju; Cerularije je papinskom poslanstvu zabranio služenje misa u svim crkvama pod carigradskom jurisdikcijom. U konačnici, kardinal Candida je uzvatio bulom izopćenja koju je položio na glavni oltar bazilike sv. Sofije za vrijeme glavne službe Božje uzviknuvši pritom „*Videat Deus et iudicet!*”⁷. Niti danas nije jasan odgovor na pitanje je li kardinal Candida uopće imao ovlaštenje za pokretanje i izvršenje procesa izopćenja carigradskog patrijarha. Bilo kako bilo, Istočna je crkva vrlo ozbiljno shvatila izopćenje te je nedugo zatim bacila anatemu na spornoga kardinala Candidu. Veliki razdor nesumnjivo je bio posredno povezan i uz činjenicu da je u vrijeme ovih događaja papina stolica u Rimu bila upražnjena (papa Leon IX preminuo je još 19. travnja 1054. godine, a novi je papa Viktor II (1055-1057) bio izabran tek 13. travnja 1055. godine) te stoga nije postojao neosporni autoritet pape koji bi pokušao zadržati jedinstvo Crkve. Ovime je Crkvu zapravo zadesila ista sudbina nekoć jedinstvenoga Rimskoga carstva i kao što se Carstvo bilo podijelilo na Istok i Zapad, od kojih je Zapad propao već 476, a Istok tek 1453. godine, tako se i Crkva podijelila na istočnu pravoslavnu i zapadnu katoličku crkvu.

2.3.3 Pokušaji ujedinjenja

Prvi neformalni nagoviještaj mogućnosti ujedinjenja Katoličke i Pravoslavne crkve javio se u razdoblju križarskih ratova. Sveta zemlja Palestina bila je sveta kako za židove, tako za muslimane ali i kršćane. Godine 1071. Jeruzalem su osvojili Turci Seldžuci koji su zatim pravili probleme kršćanskim hodočasnici u Palestini. Budući da su turska osvajanja ubrzo dospjela nadomak Carigrada, car Aleksije I (1081-1118) pozvao je Zapadnu crkvu u pomoć. Ovo je bilo dostatno da papa Urban II (1088-1099) na saborima u Piacenzi i Clermontu pozove zapadne kršćane na pružanje pomoći istočnoj braći u borbi za oslobođenje Svete zemlje. Odaziv je bio

⁶ Etimologija riječi „Aleluja” dolazi iz hebrejskog jezika, a znači „hvalite Boga”.

⁷ Bog neka vidi i sudi!

impozantniji od najsmjelijih očekivanja. No, iako su neki križari pošli u rat zaista samo iz religijskih pobuda, drugi je dio ipak više bio očaran bogatstvima jugoistočne Europe (Istok je u to vrijeme predstavljao vrhunac ljudske obrazovanosti i učenosti čega je najbolji primjer bila islamska kultura). Međutim, križarski ratovi (1096-1291), a posebno Latinsko carstvo u Carigradu (1204-1261) crkveni su raskol samo još više produbili ostavivši zapadne kršćane u najgorem mogućem svijetlu (pljačkanje Carigrada, prijevare, nasilna latinizacija itd.). Nakon tog razdoblja osjećaj neprijateljstva spram Zapada bio je prisutan i kod najobičnijeg puka.

Razvoj političke situacije u 13. stoljeću nanovo je otvorio pitanje ujedinjenja Istoka i Zapada. Bizantski car Mihajlo VII Paleolog (1258-1282) srušio je u srpnju 1261. godine Latinsko carstvo i uspostavio svoju vladavinu nad Carigradom. Bitka time nije bila završena jer su Mihajlu VII prijetili i unutrašnji i vanjski neprijatelji. Vrlo snažan unutrašnji neprijatelj bili su mu svrgnuti carigradski patrijarh Arsenije i njegovi sljedbenici, tzv. arseniti. Arsenije je Mihajlu VII opovrgavao carsko prijestolje još od 1258. godine kada je Mihajlo VII dao oslijepiti i zatvoriti osmogodišnjeg prijestolonasljednika Ivana s kojim je dijelio carsku stolicu kao suvladar, a kojemu je patrijarh Arsenije bio zaštitnikom. Arsenije je tada, zbog djelovanja protiv cara, bio svrgnut s položaja carigradskog patrijarha. Vanjski su mu, pak, neprijatelji bili još mnogobrojniji i kudikamo opasniji, počevši od Bugara i Madžara na sjeverozapadu, Turaka i Mongola na istoku pa sve do najopasnijeg Manfreda (1250-1266) na Siciliji, sina cara Friedricha II. Spomenuti Manfred bio je vrlo opasan protivnik i za papu jer je on, kao član obitelji Hohenštauf naslijedio očev princip nasilne vanjske politike te je pokušavao spojiti svoja imanja na Siciliji i u sjevernoj Italiji u jednu cjelinu što je bilo moguće jedino ako pokori crkvenu državu. Rimski je Kurija stoga darovala Siciliju kao beneficij Karlu Anžuvincu, bratu francuskog kralja Ljudevita IX Pobožnog s nadom da će se tako spasiti od Hohenštaufovske prijetnje. No, i Karlo je pokazivao ekspanzionističke težnje baš kao i Hohenštaufovci, ali sada ne samo prema Rimu, već i prema Carigradu. Sve je to utjecalo na odluku Mihajla VII da 1262. i 1264. godine pošalje papi delegacije s ponudom obnove jedinstva. Drugim riječima, ponudio je papi savez u borbi za goli opstanak. Tako je papa Grgur X (1271-1276) sazvao sabor u Lionu 1273. godine. Na koncilu je postignut konsenzus između Istoka i Zapada te je stvorena unija. Grci su pristali priznati papin primat, nauku o čistilištu, sedam sakramenata i uvođenje „*Filioque*” u tekst „*Credo*”. No, po povratku istočnog izaslanstva u Carigrad, trebalo je još uvjeriti tamošnji puk i običan kler da prihvate zaključke lionskog koncila, što se pokazalo nemogućim. Car Mihajlo VII bezuspješno je koristio na-

silne metode ne bi li Grke prisilio na prihvaćanje odluka koncila u Lionu. Štoviše, nakon što je svrgnuo carigradskog patrijarha Josipa I koji je bio protiv ujedinjenja, dobio je još jednog unutrašnjeg neprijatelja — jozefite. Mihajlo VII umro je 1282. godine, a na vlast je došao njegov sin Andronik II (1282-1328) koji je bio prisiljen ukinuti uniju ne bi li uspostavio mir u zemlji. Jedinstvo Istočne i Zapadne crkve, koje je postojalo tek na papiru, ukinuto je za Andronika II.

Dva stoljeća kasnije, političke su prilike ponovno aktualizirale mogućnost zbližavanja Istoka i Zapada. Naime, Turci su krajem 13. stoljeća doživjeli svoju ekspanziju te su predstavljali ozbiljnu prijetnju za Bizant, a kasnije i cijelu Europu. Tako je turski vođa Orhan (1326-1359) u 14. stoljeću u potpunosti potisnuo Bizant iz Male Azije, 1354. godine je zauzeo Galipolje, 1365. za svoju je prijestolnicu odredio već prije osvojeni grad Hadrianopolis, a 1371. godine je njegov nasljednik Murat I (1359-1389) porazio Srbe (tada najmoćniju regionalnu silu u jugoistočnoj Europi) na rijeci Marici. Svi su ovi događaji, uključujući i građanski sukob oko bizantskog carskog prijestolja između Ivana Kantakuzena i cara Ivana V Paleologa, smanjivali grčku sposobnost organiziranja učinkovite obrane. Stoga su bizantski carevi (Ivan V Paleolog, Manuel II Paleolog te Ivan VIII Paleolog) konstantno upirali pogled na Zapad, k papi u Rim nudeći jedinstvo Istočne i Zapadne crkve, a tražeći zauzvrat pomoć Zapada u borbi protiv Turaka. Konačno je papa godine 1438. sazvao sabor jedinstva u Ferrari koji se zatim 1439. godine preselio u Firenzu poradi smanjenja financijskih troškova. Koncil je u konačnici postigao potpuno jedinstvo te je bulu sjedinjenja „*Laetantur caeli*” potpisalo 116 latina uz papu te 33 Grka uz bizantskoga cara. Najsporniju točku u području dogmatike — razliku u tumačenju „Creda”, koncil je definirao na sljedeći način; Duh Sveti izlazi iz Oca i Sina kao iz jednog počela, a grčki „preko” i latinski „i” samo su različiti izričaji potpuno iste istine. Ovaj je zaključak bio uspostavljen logikom jednog od kršćanskih aksioma koji kaže da budući da su apsolutno svi kršćanski sveci bili ispunjeni Duhom Svetim, jer u protivnom ne bi bili sveci, oni su se svi morali slagati u pogledu svoje vjere iako su se njihove tvrdnje o toj istoj vjeri mogle uvelike razlikovati. Nužnost identičnosti, istovjetnosti tog slaganja u njihovoj vjeri proizlazi iz činjenice da Duh Sveti, koji je Duh Istine, ne može sam sebi proturječiti, a budući da je bio, kao što je već spomenuto, u svakom pojedinom svecu, svaki je od njih ispovijedao apsolutno ispravnu i istinitu vjeru. Tom je logikom zaključeno da su i istočna i zapadna kršćanska vjera također u potpunosti ispravne iako među njima postoji veći broj razlika.

Bula sjedinjenja predstavljala je početak spajanja i drugih rastavljenih

kršćanskih crkvi. Tako je sporazum sjedinjenja uskoro postignut i s odcijepljenim Armencima, Koptima, nestorijancima i jakobitima. Međutim, to je jedinstvo bilo relativno kratkoga vijeka. Efeški metropolit Marko Eugenik bio je protiv unije već u vrijeme samoga zasjedanja u Ferrari i Firenzi, a nakon što se vratio na svoje metropolitansko mjesto u Efezu, organizirao je veće protuunijske prosvjede. Tada se manji dio istočnog svećenstva opredijelio za uniju, drugi je bio *a priori* protiv dok je treći dio isprva podupirao sjedinjenje da bi se zatim predomislio kao što je npr. bio slučaj s desetoricom biskupa koji su naknadno, po svršetku sabora, povukli svoje potpise s potpisane bule sjedinjenja. U svemu je tome običan narod bio u najvećoj nedoumici što dalje. Kraj svake dileme donio je turski sultan Mehmed II el Fatih (1451-1481) provalivši 29. svibnja 1453. godine u Carigrad. Nekadašnji carski Bizant potpao je pod tursku jurisdikciju gdje je kršćanstvo postalo religija drugoga reda, a laskavu si je titulu „trećeg Rima” prisvojila Moskva.

Ruska Pravoslavna crkva bila je uvjerena kako je pad Carigrada u ruske ruke bio očit znak Božje kazne za otpad od pravoslavlja te se sada ona jedina smatrala „pravovjernom”. Naime, kako su ruske zemlje kršćanstvo bile primile većinom od bizantskog svećenstva, dijelile su isto mišljenje kao i carigradska patrijaršija o problemu dogmatskih, liturgijskih i običajnih razlika između Istoka i Zapada. Tako je na saboru jedinstva u Ferrari i Firenzi ruski kler, predvođen kijevskim metropolitom Izidorom, bio u potpunosti protiv sklapanja unije. Kada je unija, barem deklarativno, ipak bila donesena, grčkog su cara i bizantsko visoko svećenstvo osudili za otpad od ortodoksije. Tada je i predstavnik ruske Pravoslavne crkve na tom saboru, Izidor, bio proglašen heretikom. Cijela je problematika na kraju otišla tako daleko da je u Rusiji, u 16. i 17. stoljeću, bilo posve uvriježeno tumačenje kako izvan pravoslavlja nema spasenja, kako je Latinska crkva zaražena Antikristovim duhom, a kako je papa osobno sâm Antikrist.

2.4 Reformacija i papinstvo renesanse

Povijesno razdoblje renesanse (15. i 16. stoljeće) bio je period prijelaza iz srednjega u novi vijek. U to doba rušenja tisućljetne srednjovjekovne tradicije društvo se vraćalo na antičke ideale poimanja čovjeka, a svijetom je zavladao duh opće sekularizacije. To je bilo i vrijeme velikih zemljopisnih otkrića kao npr. Kolumbovo otkriće Amerike 1492. godine te Magellanov put oko svijeta 1522. godine. I dok su se u zemljama zapadne Europe radale jake nacionalne države kao što su to bile Engleska, Francu-

ska i Španjolska, na jugoistoku su u Europu nadirali Turci uzrokujući time bijeg mnoštva s istoka na zapad. A kako je u tom mnoštvu bio određen broj i učenih ljudi, što pobornika Platonova nauka, što Aristotelova, a što nekih drugih filozofskih škola, na zapadu se počela javljati živost filozofske misli kakve do tada nije bilo u razdoblju srednjovjekovne skolastike. Središtem novih strujanja postala je Firenca, točnije dvor kuće Medici gdje je 1458. godine utemeljena nova platonistička akademija. Ona je predstavljala opoziciju Aristotelovoj nauci koja je do tada, u filozofiji kasnoga srednjega vijeka, predstavljala neosporan autoritet.

Zapadna se crkva našla u svojem drugom „*saeculum obscurum*”. Poslije dvjesto godina papine supremacije nad svjetovnim vladarima u 12. i 13. stoljeću, započelo je slabljenje papinog autoriteta za vrijeme „avinjanskog sužanjstva” (1309-1377)⁸ i za vrijeme velikog zapadnog raskola (1378-1417) kada su u jednom trenutku tri osobe svojatale naslov pape. Slabljenjem autoriteta i odlučnosti u crkvenom upravljanju došlo je i do srozavanja morala i čestitosti u svećeničkom staležu. Crkva je u narodu postajala sve omraženijom još od razdoblja „avinjanskog sužanjstva” kada se počelo pribjegavati nebrojenim porezima, nametima, desetinama i sličnim davanjima⁹ kako bi se osigurala barem financijska neovisnost od francuske krune. Materijalno iskorištavanje pučanstva bilo je nastavljeno i za papinstva renesanse. Budući da Crkva nije imala snage oduprijeti se rimskim velikašima, na papin su položaj dolazili svjetovni plemići koji su, baš kao i u vrijeme „*saeculum obscurum*”, srozavali papin ugled živeći potpuno svjetovnim životom kao da i nisu pape¹⁰. Težnja za slavom, posizanje za materijalnim dobrima, nepotizam, simonija, nasilje, nećudoredan život bili su uobičajena svakodnevnica, a tek su se pojedine pape (Nikola V (1447-1455), Pio II (1458-1464), Pavao II (1464-1471)) odupirali tom zlom naslijeđu. No, to je bio tek vrh ledenog brijega, svojevršno zrcalo stvarnoga stanja u Crkvi. Tako je bilo slučajeva da su se čitavi samostani odavali nećudorednom životu, biskupi su bili zainteresiraniji za svoje svjetovne posjede nego za Crkvu, crkvena izopćenja su se masovno koristila ne pora-

⁸ Francuski papa Klement V (1305-1314) dao se 1305. godine ustoličiti u Lyonu da bi zatim 1309. godine svoje sjedište prenio u Avignon gdje je Kurija bila smještena sve do pape Grgura XI (1370-1378) koji se u Rim vratio 1377. godine.

⁹ Običan čovjek plaćao je pristojbe za oproste, povlastice, dokaze milosti, rezervacije i komende, a plaćale su se i isplate koje su nadbiskupi morali davati prilikom palija, zatim papinske nadarbine, porez na križarske ratove (koji su već zapravo bili završili prije stotinjak godina) itd.

¹⁰ Prema navodima venecijanskog ambasadora, Papa Lav X (1513-1521) je na početku svog pontifikata izjavio: „Naužijmo se papinstva, Bog nam ga je dao!” – The Encyclopedia of World History, 2001, (preuzeto s <http://www.bartleby.com/67/609.html>)

di vjerskih već svjetovnih probitaka, a običan je život religiozne prakse bio prepun dvoličnosti najgoreg, farizejskog tipa. Takvoj je Crkvi bila potrebna što brža i što temeljitija reforma¹¹.

Jedan od reformatora prije početka same reformacije bio je firentinski dominikanac Girolamo Savonarola (1452-1498) koji se bio suprotstavio papi Aleksandru VI (1492-1503) jer ga je ovaj bio izopćio zbog podupiranja francuskog kralja Charlesa VIII. Naime, Savonarola se suprotstavio papi iznoseći javnu tajnu da je papa Aleksandar VI simonijski izabran papa¹² te da stoga uopće nema pravo na papinsku stolicu. Kako je papa Aleksandar VI imao moćne prijatelje, uskoro ga je uhitio, doveo pred sud gdje je montiranim procesom Savonarola bio osuđen na lomaču.

Reformu kršćanstva pokušao je sprovesti i Nizozemac Erazmo Roterdamski (1466-1536) zalažući se za biblicizam i humanizam. On je nastojao proširiti ideju kako je Evanđelje nužno proučavati bez suvišnih proširenja crkvene predaje, a svojim djelima „*Enchiridion militis christiani*” i „*Laus stultitiae*” kritizirao je izvještačenost i zloupotrebe u tadašnjem životu Crkve. Kada je reformacija već bila započela, neprestance je pozivao na dijalog dviju sukobljenih strana ne zauzimajući tvrdokorno pritom niti jedno od sukobljenih mišljenja.¹³ Svojim pacifističkim idejama stekao je podosta pristaša s obje sukobljene strane, no „erazmijanizam” je ipak bio osuđen na propast jer je reformacija tražila nedvosmisleno opredjeljivanje ili na jednu ili na drugu stranu čime je nepovratno utvrđena granica između protestanata i katolika, dok je prijelaz s jedne religije na drugu bio vrlo težak.¹⁴

¹¹ Nužno je razlikovati pojam „reforme” od pojma „reformacije”. **Reforma** (latinski „reformare” znači promijeniti, preobraziti) jest bilo koji postupak činjenja ili djelovanja kojemu je cilj popravljavanje, poboljšavanje trenutačnih odnosa u određenome sistemu. S druge strane, **reformacija** je pojam koji je vremenski strogo vezan uz XVI. stoljeće, a označava religijski pokret odvajanja dijela katolika od katoličke Crkve. Najpoznatiji simbol pokreta reformacije jest Martin Luther — osoba koja je vrlo mnogo pridonijela samom pokretu poradi čega ga mnogi pogrešno smatraju jedinim inicijatorom i vođom reformacije.

¹² Papa Kalisto III (1455-1458) imenovao je svog nećaka Rodriga Borgia-u kardinalom. Novoimenovani kardinal skandalozno je i dalje nastavio održavati vezu s udatom Vanozom de Cataneis s kojom je na koncu imao četvoro djece. Kako je posjedovao velika crkvena imanja, Borgia je odlučio potkupiti kardinale koji su ga zauzvrat imenovali papom. Borgia si je uzeo ime Aleksandar VI, a njegov je pontifikat bio obilježen upravo nevjerojatnim skandalima; tako je npr. svog sina Cesara imenovao nadbiskupom Valencije, a nedugo iza toga i kardinalom iako je bilo opće poznato kako je mladi Cesare izvršio mnoga ubojstva. Pretpostavlja se da je umro od otrova koji su on i njegov sin Cesare bili namijenili jednome od kardinala, no koji je zabunom sâm popio.

¹³ U djelu „*De saroienda ecclesiae concordia*” zalagao se za ponovno ujedinjenje sukobljenih strana na miran način.

¹⁴ Principom „*cuius regio, illius religio*” koji je donesen 1648. godine Westfalskim mirom, mnogi su bili naprosto prisiljeni prihvatiti jednu od dviju sukobljenih strana, ovisno o

Nakon prikaza stvarne religiozne problematike i krize morala u Katoličkoj crkvi, što je bio neposredan povod pokretu reformacije, nužno je razjasniti i podlogu na kojoj se cijeli pokret zasnivao tj. kamene temeljce reformacijskih ideja. Već su se početkom 13. stoljeća počele zamjećivati negativnosti uzrokovane pretjeranom usmjerenošću k institucionalizaciji Crkve pa su se pojedinci zalagali za povratak na same izvore kršćanstva kada crkvena birokratizacija još nije bila razvijena, a Duh je zajedništva vladao zajednicom (prakršćanski komunizam), dok su drugi htjeli uspostavljanje Crkve koja bi zadržala tadašnje organizacijsko ustrojstvo, no koja bi ipak bila orijentiranija na duhovnost. Crkva Duha Svetoga („*Ecclesia spiritualis*“) koju je promovirao Giovanni de Fiore krajem 12. stoljeća bila je svojom idejom potpune zamjene katoličke Crkve novom neinstitucionalnom organizacijom primjer „*par excellence*“ novih religioznih zamisli koje su svoj zamah tek trebale dobiti u budućim vremenima kasnoga srednjeg vijeka.

Izuzetan utjecaj na Crkvu u cjelini, pa čak i na samoga Luthera osobno, izvršio je crkveni pokret „*devotio moderna*“ Nizozemca Gerharda Grootea (1340-1384). Taj se pokret otvoreno zalagao za promicanje osobnih, privatnih oblika pobožnosti zabacujući pritom donekle sav izvanjski ceremonijal prisutan u crkvenoj liturgiji, pa čak i u dogmatici (vjerodostojnost sedam svetih sakramenata¹⁵ se doduše nije osporavala, ali su sakramenti npr. ipak dolazili na drugo mjesto poslije čisto individualnog, osobnog prakticiranja vjere). Rim se nije usprotivio takvom nauku. Kasnije su Grooteovi sljedbenici — „*Braća zajedničkog života*“ još dalje razvijali Grooteovu nauku o prioritetu privatne nad masovnom vjerom. Utjecaj „*devotio moderne*“ na reformacijsku misao očit je promotre li se današnje kćeri reformacije — Protestantske crkve. One, naime, teže što nižem stupnju bilo kakve službene organizacije upravljanja religijskom praksom, prepuštajući vjernicima veliku individualnu slobodu, ali ujedno i odgovornost za daljnji osobni duhovni rast.

Engleski franjevački redovnik William Occam (1290-1349) bio je predstavnik teološko-filozofskog smjera nominalizma¹⁶. U svojem se djelu

---

tome koju je zemljoposjednik preferirao.

¹⁵ Sedam svetih sakramenata u katoličkoj Crkvi jesu *sakrament krštenja, sakrament svete potvrde, sakrament Euharistije, sakrament pokore i pomirenja, sakrament bolesničkog pomazanja, sakrament svetoga Reda* te *sakrament ženidbe*.

¹⁶ Srednjovjekovna se filozofija pretežno bavila sa samo dva filozofska pitanja (samo sa dva, a oba su bila vezana uz religiju, jer je filozofija bila podređena teologiji kao što najbolje opisuje izreka: „*philosophia ancilla theologiae*“ tj. „*filozofija je sluškinja teologije*.“); problemom **odnosa vjere i uma** te problemom **univerzalija** (općih pojmova). Filozofske rasprave o univerzalijama dijelile su se u četiri glavna smjera: ekstremni realizam, umjereni

„*Via moderna*” izraženim nominalističkim skepticizmom izravno suprotstavio tomizmu¹⁷ Tome Akvinskog i njegovu djelu „*Via antiqua*”. Jedna od temeljnih postavki Occamove filozofije jest upravo veliki skepticizam spram vjere u mogućnost spoznanja i otkrivanja Apsoluta, Istine. Čovjek je, po Occamovu mišljenju, sputan u neumoljive okvire ljudske ograničenosti, vremenitosti i grešnosti te on ne može ništa sâm zasigurno spoznati. Jedini izlaz iz potpunog mraka neznanja i primitivne zaostalosti ljudske vrste jest Božja Objava¹⁸ do koje je, kako je Occam vjerovao, već došlo u životu i nuci osobe Isusa iz Nazareta. Dakle, Božja je Riječ jedini put kojim čovjek može zadobiti sigurnu spoznaju svijeta oko sebe dok također samo o Božjoj milosti¹⁹ ovisi hoće li pojedinac zadobiti Božju naklonost i život vječni ili neće — svi su ljudski postupci s ciljem zadobivanja te naklonosti uzaludni upravo zbog čovjekove ništavnosti i urođene grešne prirode. Sve što čovjek

realizam, umjereni nominalizam (konceptualizam) te ekstremni nominalizam. Ekstremni realizam, kojega je osobito zastupao redovnik imenom Anselmo, smatrao je kako su opći pojmovi zaista realni, kako postoje apsolutno neovisno o materijalnome svijetu te je, štoviše, držao kako je sva materija nastala od tih vječnih općih pojmova (vrlo slično Platonovu naučavanju o idejama (427-347)). Umjereni realizam, kojega je bio pobornik kršćanski teolog dominikanac Toma Akvinski (13. stoljeće), naučavao je da opći pojmovi jesu realni ali samo do te mjere dok postoji materijalni svijet u kojem bi oni očitovali svoju realnost. Konceptualizam je, pak, držao kako su opći pojmovi tek predodžbe, ili točnije, pojmovi kojima si čovjek zamišlja i predočuje univerzalije. Najpoznatiji predstavnik konceptualizma je bio Abelard. Ekstremni nominalizam, na kraju, kojega je zastupao i William Occam (1290-1349), smatrao je kako opći pojmovi nisu ništa stvarno, realno već da su to tek imena, puko vibriranje zraka koje izlazi iz ljudskih glasnica, mrtvo slovo na papiru.

¹⁷ Tomizam je bio jedan od naježenjenijih teološko-filozofskih smjerova u srednjovjekovnoj skolastičkoj teologiji. Glavna zasluga tomizma i Tome Akvinskog jest izvršenje sinteze Aristotelove realističke filozofije i kršćanske teologije XIII. stoljeća. Naime, Aristotelova je filozofija dotada bila zabranjena; na jednoj je pariškoj provincijalnoj sinodi 1210. godine tako zaključeno sljedeće: „Neka se u Parizu ne čitaju Aristotelove knjige o filozofiji prirode ni komentari javno ili potajno, a to nalažemo pod kaznom ekskomunikacije.”, a pape Grgur IX (1227-1241) 1231. godine, Inocent IV (1243-1254) 1245. godine te Urban IV (1261-1264) 1263. godine zabranili su Aristotelova djela o prirodi sve dok se one ne očiste od „stranih, pokvarenih” primjesa. No, zahvaljujući djelovanju sv. Alberta i Tome Akvinskog, Aristotel je dobio pristupnicu u katoličku teologiju pa su 1366. godine legati pape Urbana V. (1362-1370) zatražili dopuštenje za upoznavanje svih Aristotelovih spisa čijim je odobrenjem Aristotel bio zaista uveden u kršćanstvo. Ova je sinteza Aristotelove filozofije i kršćanske teologije posjedovala dvostruki momenat; s jedne je strane kršćanstvo pod maskom Aristotela prihvatilo sva ona nova europska strujanja XII. i XIII. stoljeća, dok je s druge strane u filozofiju i u profane znanosti onoga vremena unijet duh kršćanstva. A kako je svaka od profanih znanosti imala u sebi nešto filozofskog te kako je filozofija postala „sluškinjom teologije”, teološko je učenje došlo u posjed jedne sadržajne i metodičke enciklopedije koje se katolička teologija nije odrekla sve do suvremenih strujanja 20. stoljeća.

¹⁸ Tj. kod reformacionista će to postati „*Sola scriptura*”.

¹⁹ Tj. kod reformacionista „*Sola gratia*”.

za sebe može učiniti jest da se nada i vjeruje²⁰ u Riječ i milost Božju.

Već spomenuta pojava biblicizma također je izvršila određenu dozu utjecaja na pokret reformacije.²¹ Biblicizam, tj. pojam evangelizma bili su općeniti i vrlo aktualna praksa još i prije Lutherova vremena i početka reformacije. Dio je svećenstva uviđao svu silinu problema koji su Crkvi bili preplavili te su iz toga razloga i pokušali pronaći rješenja, između ostalog, i u podrobnijem proučavanju Biblije.

2.4.1 Martin Luther

Martin Luther zasigurno je najpoznatija osoba cijelog pokreta reformacije te ga se iz tog razloga često automatski poistovjećuje s cjelokupnim pokretom reformacije. Istina je, zapravo, ponešto drugačija. Martin Luther je bio tek jedan u nizu reformatora Katoličke crkve 16. stoljeća. On je bio reformator čije reforme Katolička crkva nije preuzela tj. reforme koje su bile predlagane sa strane reformatora usvojene su tek kasnije te su ukinuti indulgencija²², nepotizam, razvrtništvo itd, ali sve to potpuno neovisno od spomenutih reformatorskih prijedloga.

Rođen 1483. godine u Eislebenu, Luther je kroz cijelo svoje djetinjstvo i mladost bio usko povezan s kršćanskim religioznim životom. Za vrijeme školovanja u latinskoj školi u Magdeburgu 1496. i 1497. godine upoznao se s idejom Grooteova „*devotio moderna*” dok se na sveučilištu u Erfurtu po prvi puta susreo s Occamovom nominalističkom filozofijom što će se kasnije pokazati presudnim faktorom u njegovu vjersku razvoju. Zanimljiv je podatak da je Luther namjeravao postati pravnik po želji svoga oca, međutim ta se odluka naglo izmijenila 2. srpnja 1505. godine. Tog je datuma, vjeruje se, za vrijeme jake oluje grom udario u neposrednu Lutherovu blizinu poslije čega se on zavjetovao da će se posvetiti svećeničkom zvanju. Tako je s 24 godine bio zaređen za svećenika iza čega je uskoro zapao u vrlo ozbiljnu i duboku unutrašnju krizu. Pod utjecajem Augustinove nauke o milosti i predodređenju²³ te okamističkog nominalizma, smatrao je

²⁰ Tj. kod reformacionista „*Sola fides*”.

²¹ Martin Luther: „Ja kličem: Evanđelje, Evanđelje!, a oni jednostavno odgovaraju: Tradicija, Tradicija! Sklad je nemoguć.”

²² Latinski „*indulgere*” znači biti blag, obziran, popustljiv tj. to je povelja o oprostjenju grijeha.

²³ Sv. Aurelije Augustin (354-430), hiponski biskup, vodio je u razdoblju od 412-422. godine žestoke rasprave sa stanovitim Pelagijem koji je tvrdio kako se vjernik može spasiti samo snagom svoje volje tj. ako određena osoba žarko odluči slijediti Boga, ona će biti spašena zbog same te odluke, želje za pristajanje uz Boga. Augustin se suprotstavio takvom

kako čovjek nema apsolutno nikakvog stvarnog udjela u svome spasenju, već da Bog jedini po svojoj nedodirljivoj, slobodnoj, pa čak i drsko proizvoljnoj volji, određuje tko će biti spašen, a tko ne. Čovjeku tako ne koriste ni dobra djela, ni vršenje pokore, ni sakramenti pa ni sama Crkva, a jedino što mu preostaje jest puko nadanje da će biti spašen. U takvom teškom stanju vjerskog očajaja i nemoći započeo je predavati na biblijskoj katedri u Wittenbergu gdje se zatim 31-godišnjem Lutheru zbilo poznati događaj u kuli. Jedne je noći, naime, čitajući u Novome zavjetu poslanicu Rim 1,¹⁷²⁴ uvidio što je to zapravo „*pravednost Božja*“. On je to shvatio ne više kao strogu i neumoljivu pravednost Boga suca, već kao pravednost punu milosti Boga Oca koji, zbog žrtve svoga Sina, milostivo gleda na grešnog čovjeka, vjernika i ne osuđuje ga jer zna kako je čovjek sazdan. Iz toga se može zaključiti sljedeće; Luther je ponešto izmjenio svoj stav s obzirom na čovjekovu ulogu u teoriji predestinacije otkrivši, u svjetlu tomističko-materijalističko-skolastičkog svjetonazora, novo značenje *vjere*. Vjera je, kako je smatrao Luther, jedini ljudski faktor koji ipak utječe na čovjekovo spasenje jer je vjera nužan preduvjet valjanom primanju sakramenata, dakle življenju svetoga života i postizanju vječnoga spasenja. Ovime je kod Luthera započelo formiranje načela „*sola fides*“.

Početak 16. stoljeća rimska je Kurija zatražila pomoć od svojih biskupija za izgradnju crkve sv. Petra u Rimu. Svaka je biskupija bila „umoljena“ da doprinese svotu proporcionalnu veličini posjeda koji je ta biskupija imala u svojoj nadležnosti. Jedna od tih biskupija imala je posebnu važnost za sam početak reformacije. Riječ je bila o biskupiji 23-godišnjeg nadbiskupa Magdeburga, Halberstadta i Mainza, Albrechta Brandenburškog kojemu je na spomenuti način svota za pripomoć koju je morao platiti bila određena na deset tisuća dukata. Kako je Albrecht trebao riješiti još i poneki vlastiti dug, on se dosjetio koliko je zapravo profitabilna trgovina oprostima. U to je vrijeme, naime, dominikanac Johannes Tetzel otvoreno propovijedao prodaju oprosta što su mnogi biskupi već redovito prakticirali. Tako je nadbiskup Albrecht, u suradnji s bogatom kućom Fuggerovih, započeo prodavati oproste jer u Lutherovo vrijeme Katolička crkva još nije definirala svoju nauku o oprostima te su zaista bile moguće brojne zloupotrebe. O oprostima je stoga kasnije progovorio Tridentinski sabor (1545-

---

nauku tvrdeći kako ljudska volja nema apsolutno nikakvog udjela u spasenju duša već da sve ovisi o Božjoj milosti i predestiniranom određenju koje je nepromjenjivo. Lutherovo „*sola gratia*“ većim dijelom proistječe iz Augustinova viđenja predestinacije.

²⁴ „¹⁶Ne stidim se, uistinu, evanđelja: ono je snaga Božja na spasenje svakomu tko vjeruje — Židovu najprije, pa Grku. ¹⁷Jer pravednost se Božja od vjere k vjeri u njemu otkriva kao što je pisano: *Pravednik će od vjere živjeti.*“ — Rim 1,16-17 (Duda *et al.*, 1989.)

1563) na svojoj 25. sjednici, 3. i 4. prosinca 1563. godine.²⁵

Početak 16. stoljeća oprost su se dobivali tako da je vjernik za određenu svotu novaca mogao kupiti ispovjednu potvrdu s kojom je zatim, u bilo koje vrijeme, mogao otići kod svojeg ispovjednika. Ispovjedivši se, dotični vjernik nije više trebao vršiti nikakvu pokoru budući da ju je zapra-

²⁵ Nužno je razlikovati **oprote** od **oproštenja grijeha**. Dogmatika katoličke Crkve naučava kako postoje dvije vrste grijeha; *teški* i *laki grijeh*. Teški grijeh povlači za sobom prekid svih veza s Bogom te donosi *vječnu kaznu*, dok laki grijeh ne znači prekid veze s Bogom ali uzrokuje *vremenitu kaznu*. Vječne i vremenite kazne, po crkvenu vjerovanju, nisu prave kazne u smislu Božje osvete za ljudski grijeh, već su to, principom uzroka i posljedice, uobičajene nuspojave grešna života. **Oproštenjem grijeha** tj. samim postupkom *kajanja, ispovijedi i vršenja pokore* s pokornikove strane te dobivanjem *odrješenja* od Boga preko zaređenog Božjeg službenika, svećenika sa crkveno-sakramentalne strane (popularno znano pod izrazom „ispovijed”, što je pogrešan naziv jer se crkveni sakrament pokore i pomirenja sastoji od svih ovih, prethodno navedenih sastavnica), pojedinac obnavlja svoju vezu s Bogom te mu se brišu vječne kazne, ali ne i one vremenite. Vremenite se kazne brišu dobivanjem crkvenih **oprosta**. Katolička Crkva i u današnje vrijeme nudi svojim vjernicima mogućnost dobivanja oprosta bilo djelomičnih bilo potpunih, ovisno o tome briše li se vremenita kazna djelomično ili u potpunosti. Oprost se dobiva ukoliko su ispunjeni sljedeći uvjeti;

- osoba treba izvršiti sakrament pomirenja i pokore, pričestiti se te izmoliti „Oče naš” i „Zdravo Marijo” na papinu nakanu
- ovaj je prvi uvjet uvijek obavezan plus samo jedan po izboru od ovih sljedećih uvjeta kojih je više različitih vrsta;
- posjet nekoj od bazilika ili crkvi za koje je određeno da se u njima može zadobiti oprost uz izricanje „Vjerovanja” i molitve „Oče naš”
- klanjanje pred Tabernakulom ili izloženim Presvetim Oltarskim Sakramentom najmanje pola sata
- tko moli krunicu u crkvi, oratoriju, redovničkoj zajednici, obitelji ili nekoj pobožnoj udruzi
- tko obavi pobožnost Križnog puta
- tko čita Bibliju najmanje pola sata dnevno s dužnim poštovanjem prema Božjoj riječi
- na smrtnom času svećenik uz odrješenje od grijeha daje umirućem i potpuni oprost u ime Crkve, a ako nije moguće da dođe svećenik, umirući automatski prima potpuni oprost od strane Crkve ako je u životu izmolio barem nekoliko molitava
- tko recitira ili javno pjeva himan „Tebe Boga hvalimo” na zadnji dan u godini
- tko na dan 2. studenog posjeti bilo koju crkvu i u njoj izmoli „Vjerovanje” i molitvu „Oče naš”; toga dana se potpuni oprost može namijeniti samo za pokojne

Poradi manjka prostora i opsega materije ne postoji realna mogućnost da se u ovoj radnji navedu apsolutno svi uvjeti koji su, po propisima katoličke Crkve danas nužni, za dobivanje potpunih i djelomičnih oprosta bilo za žive, bilo za pokojne osobe. Sve navedene norme o oprostima uzete su iz priručnika o oprostima *„Enchiridion indulgentiarum, normae et concessiones”* koji je izdala vatikanska penitencijeria 1986. godine, a u kojemu je uključena i enciklika *„Indulgentiarum doctrina”* pape Pavla VI. iz godine 1967.

vo već zadobio prilikom kupnje same potvrde. Luther se tomu usprotivio poslavši najprije nadbiskupu Albrechtu molbu da povuče svoj „*Instructio summaria*” kojom je bio opravdao prodaju oprosta na području vlastite crkvene jurisdikcije, a nakon što se Albrecht oglušio na Lutherov zahtjev, Luther je početkom studenog 1517. godine napisao slavnih 95 teza koje je zatim poslao dotičnom nadbiskupu Albrechtu, brandenburškom biskupu Jeronimu Shulzu te dvojici poznanika Johannesu Langu i Kristofu Scheurlu. Mit o protestnom pribijanju 95 teza na vrata lokalne crkve raširio je tek kasnije Filip Melanchton 1546. godine iako je stvarnost bila drugačija. Naime, u to je doba pismenost bila rezervirani privilegij tek nekolicine najbogatijih, a većina običnog puka vijesti je saznavala usmenom predajom. Luther ovim tezama nipošto nije želio izazivati vjerski sukob, a nije se želio ni distancirati od Crkve što je vidljivo u njegovu uskoro napisanu spisu „*Resolutiones*” kojim on papi Leonu X (1513-1521) potvrđuje svoju vjernost Crkvi i opravdava teološku misao izloženu u tezama.

Međutim, stvari su se uskoro nepovratno preokrenule protiv Luthera. Nadbiskup Albrecht poslao je pritužbu u Rim na Lutherov nauk. Luther je pozvan u Rim na saslušanje na što on nije pristao, poučen primjerom Jana Husa. Naime, Jan Hus je bio optužen za krivovjerje na saboru u Konstanzi (1414-1418) te je, na carsko obećanje da tamo neće biti uhićen, zaista pošao na saborsko zasjedanje. Međutim, do uhićenja je ipak došlo te je on osuđen na smrt spaljivanjem na lomači. Iz tih je razloga Luther zahtijevao saslušanje u Augsburgu gdje je imao veću naklonost svojih sunarodnjaka. Nakon što se na saslušanju u Augsburgu Luther nije odrekao svojih teza, sazvana je rasprava u Leipzigu 1519. godine između Luthera i teologa Johanesa Ecka (1486-1543). Johannes Eck, dobro proučivši teze, optužio je Luthera za krivovjerje jer iako su teze u svojoj suštini bile usmjerene prvenstveno protiv prodaje oprosta, postojalo je, po Eckovu mišljenju, i nekolicina

doktrinalno pogrešnih stavova kao npr. nauka o sakramentima; posebno o sakramentu pokore i pomirenja²⁶ ili učenje o autoritetu pape.²⁷ Luther se tada nije želio odreći uvjerenja u ispravnost svojih tvrdnji, a situaciju je još više zaoštrila Lutherova izjava kako Sveto pismo nigdje ne potvrđuje primat pape te da sabor kao tijelo može doći u opću zabludu što je on podupro Husovim primjerom. Poslije Eckova izvještaja rimskoj Kuriji, Lutheru je upućena bula „*Exurge Domine*” kojom mu se zaprijetilo izopćenjem. Luther je, spalivši bulu upozorenja, zatim sastavio tri spisa („*Kršćanskom plemstvu njemačkog naroda o poboljšanju kršćanskog stanja*”, „*De captivitate babilonica Ecclesiae praeludium*” te „*O slobodi kršćana*”) u kojima je narod pozvao na sveopću borbu protiv papinstva²⁸ i Crkve. Iz toga ga je razloga papa Leon X izopćio bulom izopćenja 3. siječnja 1521. godine.

Kasnije te 1521. godine, na državnom saboru u Wormsu, Luthera je novoizabrani car Karlo V Habsburški (1519-1556) još jedanput pozvao ili da odbaci ili da ustraje u svojim tezama o čemu bi tada ovisile i buduće akcije državnih organa prema Lutheru i njegovim pristašama. Luther je ustrajao te je sabor njega i njegove pristaše stavio izvan zakona. Naizgled se svjetovna vlast stavila u službu crkvene vlasti, dok je u stvarnosti ova odluka dokaz velike međusobne međuovisnosti i straha od gubitka izdašnih izvora financijskih prihoda od njemačkih biskupija. U tom je trenutku Lutheru u pomoć priskočio saski izborni knez Friedrich Mudri isceniravši otmicu i smjestivši ga u Wartburg gdje je Luther u miru, idućih godinu dana, prevodio Bibliju na njemački jezik. Situacija se u zemlji pogoršavala iz dana u dan.

²⁶ U svojoj I. i II. tezi Luther je u potpunosti osporio ovaj sakrament:

„Gospodin i učitelj naš Isus Krist rekavši: „Pokajte se itd.”, želio je da vjernikov cijeli život bude pokajanje.”

„Ova riječ se ne može shvatiti kao sakrament pokajanja (to jest ispovijed i izvršenje pokore što je svećenici daju).”

²⁷ U svojoj XXVI. tezi Luther je osporio papin autoritet:

„Papa čini najbolje kad, ne snagom ključeva (koje niti nema), nego zauzimanjem dušama daje oprost.”

A s druge strane, katolička Crkva se povala za „*Novim zavjetom*” gdje u Mt 16,18-20 piše: „...A ja ti kažem: Ti si Petar–Stijena i na toj stijeni sagradit ću Crkvu svoju i vrata paklena neće je nadvladati. Tebi ću dati ključeve kraljevstva nebeskoga, pa što god svezješ na zemlji, bit će svezano na nebesima; a što god odriješiš na zemlji, bit će odriješeno na nebesima.” — Mt 16,18-19 (Duda *et al.*, 1989).

²⁸ „Gdje si ti, valjani care Karlo? Gdje ste vi, kršćanski knezovi? Vi ste se prilikom krštenja zavjetovali Kristu, i kako sad možete podnijeti taj paklenski Antikristov glas?” — M. Luther; „*Kršćanskom plemstvu njemačkog naroda o poboljšanju kršćanskog stanja*”

2.4.2 Širenje protestantizma

Vanjske ratne opasnosti od navale Turaka i rata s Francuskom nagnale su cara Karla V da napusti Njemačku na idućih devet godina. Reformacija se za to vrijeme vrlo dobro učvrstila kod običnog njemačkog puka. Ovakav dobar prijem reformacijskih ideja na području Njemačke može se zahvaliti jednom osobitom trenutku koji je u čitavoj Europi bio tek u povojima. Bio je to razvoj nacionalne misli, nacionalnog duha. Dakako da ta nacionalna misao još uvijek nije bila tako jasno izražena kao u vrijeme tek predstojećih građanskih revolucija 19. stoljeća, no ona je ipak postojala. Ono što je bilo izraženo bio je osobni probitak. Tako je velika većina pobornika reformacije u samom pokretu zamjećivala mogućnost vlastitog boljitka. Običan je seljak pristupao reformaciji jer je ona zagovarala rušenje dotadašnjeg crkvenog hijerarhijskog poretka, a gdje nije bilo poretka, birokracije i institucija nije bilo niti nužnosti njihova uzdržavanja plaćanjem desetina, poreza, prireza, nameta, anata i sličnih davanja. Plemstvo je reformaciju podupiralo želeći se osloboditi carske stege Karla V, a budući je on u tom trenutku štitio interese Katoličke crkve, logično je bilo da se pristupi narodnom pokretu koji se upravo tomu suprotstavljao. Plemstvo se također željelo domoći ogromnih crkvenih posjeda diljem Njemačke koji su ukidanjem rimske jurisdikcije nad tim područjem postajali ničiji i svačiji. Tako je npr. veliki meštar viteškog Teutonskog reda, osnovanog još 1190. godine, Albrecht Hohenzollern, pristupivši reformaciji 1525. godine, prisvojio zemlje tog viteškog reda položivši time ujedno temelje buduće Prusije.

Pokret reformacije prouzročio je velike turbulencije u cijelome društvu i svaki je pojedinac nastojao što je bolje moguće iskoristiti novonastalu situaciju. Cijeli samostani su se raspuštali, svećenici su se počeli ženiti (sâm se Luther oženio s bivšom cistercitskom redovnicom Katarinom von Bora s kojom je kasnije imao šestero djece), nastala je zbrka oko krštenja male djece, a siromašniji je sloj naroda zahtijevao bolje uvjete života. Sama se reformacija grupirala u dvije glavne skupine reformacionista; bio e to građansko-plemički pravac s jedne strane i seljačko-plebejski pravac s druge. Godine 1524. i 1525. došlo je do velikog ustanka seljaka koje je Luther isprva pozvao na mir spisom „*Opomena na mir*”. No nakon nekolicine zvjerskih krvoprolića počinjenih rukom određenog broja razljućenih seljaka, stao je u potpunosti na stranu vlasti²⁹. Seljački je ustanak bio ugu-

²⁹ Luther je objavio spis „*Protiv razbojničkih bandi seljačkih ubojica*” u kojemu doslovce kaže: „Nema više mjesta ni strpljenju ni milosrđu. Vrijeme je sad za mač i gnjev, a ne milosrđe...Ubij, udri, udavi koga možeš; ako pri tom sam pogineš, budi sretan: umrijet ćeš poslušan Božjoj riječi i zapovijedi, prema Rim 13; umrijet ćeš u službi ljubavi jer si htio spasiti

šen, da bi se zatim jedan dio seljaka okrenuo k anabaptistima čiji je vođa bio Thomas Münzer. Anabaptisti su smatrali kako se krštenje treba primati tek u zreloj dobi kada čovjek postane svjestan značenja samog obreda. Iz istoga su razloga zagovarali i ponovno krštenje (od tuda i njihov naziv anabaptisti³⁰) svih odraslih osoba koje su već bile krštene kao djeca.

Luther je poslije svih ovih događaja uvidio kako je u datom trenutku bilo nemoguće ostaviti *laissez faire* situaciju u zemlji i ujedno očekivati mir, prosperitet i duhovno uzdizanje naroda³¹. Stoga je svjetovne knezove („*Summepiskopal*“) imenovao „biskupima iz nužde“, a oni su sami opet imenovali tzv. *vizitatore*, osobe zadužene za održavanje reda i duhovne čudorednosti u pojedinim općinama. Uz vizitatore postojali su i *superintendenti* koji su skrbili o većim područjima. Kako su na sve te vjerske položaje dolazile svjetovne osobe, razina duhovne obrazovanosti bila je naprosto poražavajuća pa je Luther izdao dva katekizma; „*Veliki katekizam*“³² i „*Mali katekizam*“ čime se proslavio kao narodni prosvjetitelj. Iako je Luther od samih početaka reformacije bio protiv institucionalnosti Rimokatoličke crkve, sada je upao u kontradikciju jer je i sâm bio prisiljen institucionalizirati „svoju“ religiju kako bi ona opstala.

Iako je reformacija već bila široko rasprostranjena, još je uvijek bilo otvoreno pitanje odnosa države spram nove religije. Odluke sabora u Wormsu nisu se poštivale, a prvi državni sabor u Speyeru 1526. godine dopustio je vlastitu prosudbu svakog pokrajinskog svjetovnog kneza po tom pitanju. Ipak, drugi sabor u Speyeru 1529. godine odredio je kako se odluke iz Wormsa bespogovorno moraju izvršiti. Reformacijski staleži su tada uložili protest na dotičnu odluku te su tom prilikom i dobili ime koje danas jedinstveno označava sve religije proizašle iz reformacije u 16. stoljeću — *protestanti*.

2.4.3 Augsburški državni sabor 1530. godine i “Confessio Augustana”

Godine 1530. Karlo V se vratio u Njemačku gdje je naišao na velike unutrašnje probleme koje je pod hitno trebalo razriješiti. Iste godine je sazvan državni sabor u Augsburgu. Bio je to sabor kojemu je glavni cilj bilo bližnjega od paklenih i đavolskih bandi.”

³⁰ Grčki „*anabaptizō*“ znači ponovno zagnjurim.

³¹ Pokušaja prakticiranja kršćanstva van institucionalnih okvira bilo je i u kasnijim razdobljima pa je tako, npr. u drugoj polovici 19-og stoljeća K. Uchimura u Japanu osnovao kršćanski pokret bez Crkve. Nakon njegova neuspjeha pokazalo se još jedanputa da ideja apsolutno deinstitutionaliziranog kršćanstva naprosto ne funkcionira u praksi.

³² Grčki „*katēchēō*“ znači poučavam.

ponovno uspostavljanje vjerskoga jedinstva između protestanata i katolika. Svjetovna je vlast pokušala arbitrirati sukobljenim vjerskim stranama.

Osnovni dokumenat koji je trebao poslužiti kao početna točka dijaloga dviju sukobljenih strana bio je spis Philipa Melanchtona (1497-1565) od 25. lipnja 1530. godine, tzv. „*Confessio Augustana*”. „*Confessio Augustana*” je bila sastavljena od dva glavna dijela; u prvome su dijelu bile istaknute sve one dodirne točke s katoličkom naukom, dok je drugi dio sadržavao religiozno ponašanje koje su protestanti zamjerali Rimokatoličkoj crkvi kao što su; tajna ispovijed, zapovjedni postovi, naučavanje o misi kao žrtvi, služenje plaćenih³³ i privatnih³⁴ misa, prisilni celibat, laička pričest samo pod prilikama kruha (ne i vina)³⁵, redovnički zavjeti itd. Koliko je protestantska strana, točnije Melanchton, želio jedinstvo pokazuje sama završna riječ napisane vjeroispovijesti: „Ovo je u cjelini katolička nauka; kako se vidi, nema ništa što bi odstupalo od Pisma ili od Katoličke odnosno Rimske crkve, koliko nam je to iz pisaca poznato.” I doista, napisani je tekst bio vrlo sličan katoličkoj nauci jer u njemu nisu bile spomenute razlike u poimanju slobodne volje, pretvorbe u svetoj misi, božanskih temelja primata, štovanja svetaca, poimanja uloge i svojstava čistilišta, oprosta, opravdanja (Može li se čovjek uopće opravdati svojim djelima? Ako da, kojim? Djelima, riječima, vjerom ili nečime drugim?) itd. Na „*Confessio Augustana*” katolička je strana odgovorila spisom „*Confutatio Confessionis Augustanae*”³⁶ na što je, pak, Melanchton uzvratio „*Apologijom*”.

Car, kao svojevrsni arbitar u sukobu, sastavio je tada dva radna odbora kojima su predsjedali Melanchton i Eck, a u kojima je trebalo doći do

³³ Katolička Crkva i u današnje vrijeme služi plaćene mise.

³⁴ Danas katolička Crkva smatra kako je potpuni oblik misnoga slavlja samo ono koje se slavi s okupljenim narodom („*congregato populo*”). No, u krajnjim slučajevima moguće je služiti misi samo s jednim ministrantom (latinski „*ministrare*” znači posluživati, a označava dječaka, iako može biti i stariji čovjek, koji posluhuje kod katoličkog bogoslužja) koji tada na simboličan način predstavlja zajednicu. Potpuna privatna misa kada ne prisustvuje niti jedan ministrant dopuštena je samo „iz teška razloga” kako tumači „*Opća uredba Rimskog misala*” 1/1969.,2/1975.

³⁵ Katolička je Crkva sve do oko XIII. stoljeća imala redovitu praksu podijeljivanja pričesti pod objema prilikama no tada je došlo do postupnog prorijeđivanja davanja pričesti iz kaleža što katolička Crkva danas objašnjava hipotezom kako je do toga došlo iz straha da se ne bi prolijevanjem svete krvi sakramentu, a time i Kristu, nanijela velika uvreda. Katolička Crkva i danas ima praksu podijeljivanja pričesti laicima samo pod prilikama kruha iako „*Opća uredba Rimskog misala*” 1/1969.,2/1975. u broju 242 predviđa ukupno 14 skupina osoba kojima je dopušteno podijeljivati pričest pod obje prilike, a također je, instrukcijom rimske Kongregacije za bogoštovlje od 29. lipnja 1970. godine, što je još i prošireno od strane njemačkih biskupa u ožujku 1971. godine, određeno kako se ova dozvola odnosi i na „misna slavlja manjih zajednica” i „misna slavlja na istaknute blagdane, kad broj sudionika nije prevelik”.

³⁶ Autori su bili Eck, Faber i Cochläus.

konačnog rješenja vjerskog raskola. U radnim je skupinama vladao duh „erazmijanizma” te je izgledalo da će se moći pronaći zajednički jezik. Sâm je Melanchton napisao papinskom legatu Campeggiju sljedeće mišljenje: „Sve do dan-danas mi poštujemo papinstvo. Mi nemamo vjerske nauke koja bi bila drukčija od one koju ima Rimaska crkva. Mi ćemo ostati vjerni Kristu i Rimskoj crkvi sve do posljednjeg daha, pa čak ako nas Crkva i osudi, iako jedinstvu smetaju samo nevažne razlike u obredima.” U konačnici se dogovor nije mogao postići samo oko pet protestantskih prigovora Katoličkoj crkvi. Bila su to pitanja laičkog pričešćivanja pod obje prilike, svećeničkog celibata, redovničkih zavjeta, povrata oduzete crkvene zemlje Katoličkoj crkvi te problem poimanja mise kao žrtve. Najproblematičnija od tih točaka bila je upravo ova posljednja koja se od pet spomenutih jedina izravno ticala vjere. No Melanchton je s razumijevanjem pristupio rješavanju tih nesuglasica izjavivši da ukoliko se uspije postići konsenzus barem u pogledu pričešćivanja laika iz kaleža i oko pitanja svećeničkog braka, do ujedinjenja može opet doći. Katolička strana nije željela popustiti pa su se, u konačnici, pregovori razbili.

U međuvremenu su se na raspravi našle još dvije vjeroispovijesti; Zvinglijeva „*Ratio fidei*” te „*Confessio tetrapolitana*” četiriju gradova (Strassburga, Konstanze, Memmingena i Lindaua). No one ipak nisu bile uzete za osnovu moguće formule ujedinjenja pa je stoga sabor, nedovršena posla, završio svoje zasjedanje 23. rujna 1530. godine.

„*Confessio Augustana*” postala je poslije sabora službena vjeroispovijest Evangeličke³⁷ crkve. Ta je činjenica zaista začuđujuća ukoliko se u obzir uzme Lutherov žestok otpor ujedinjenju, a i dokumentu koji je trebao omogućiti to ujedinjenje. Sâm je Melanchton spis jezično i sadržajno formulirao tako da on bude što prihvatljiviji objema stranama, i protestantima i katolicima. Stoga se vlastiti stavovi nisu iznosili u potpunoj otvorenosti, već je uvijek trebalo razmišljati što će o tome reći druga strana. Kako je Melanchton želio ujedinjenje, bio je prisiljen koristiti diplomaciju koja ne zna za otvorenost i slobodu izražavanja. No unatoč svemu, osnovni sadržaj „*Confessio Augustana*” ostao je temeljnim izražajem evangeličke dogme koji je svoju djelomičnu modifikaciju doživio tek u manjem opsegu u no-

³⁷ Evangelička Crkva svoje je ime evangelička dobila tek kasnije. Prvi službeni podatak o nazivanju evangelika zajednicom potječe iz 1663. godine kada su se, na državnom saboru u Regensburgu, protestantski kneževi predstavili kao „*corpus evangelicorum*”. Etimologija riječi evangelički potječe od grčke riječi „*euangélion*” što znači dobra vijest, a odnosi se na Evanđelje. Sâm je Luther smatrao kako bi bilo uputno uvesti upravo taj termin za reformacijsku Crkvu želeći i u samome imenu naglasiti opće protestantsko načelo „*sola scriptura*”. No neke su evangeličke Crkve, kao npr. one u skandinavskim zemljama, ipak zadržale naziv „luteranska Crkva”.

voj verziji iz 1540. godine, pod nazivom „*Confessio Augustana Variata*”. Autor „*Variate*” bio je također Melanchton koji je time želio približiti evangelike i kalviniste.

2.4.4 Mir u Augsburgu 1555. godine

Dok je državni sabor u Augsburgu 1530. godine vijećao, Turci su već haračili na području prednje Azije i čitave jugoistočne Europe pa je tako čak i sâm Beč bio pod turskom opsadom Sulejmana II (1520-1566) u rujnu 1529. godine. Stoga je car Karlo V bio prisiljen tražiti ponovno ujedinjenje kršćana kako bi se mogla organizirati što bolja obrana. Budući da sabor u Augsburgu, 1530. godine, nije polučio željene rezultate, Karlo V je sazvao novi sabor u Regensburgu (u travnju 1541) koji je trebao dovesti do jedinstva. Na prošlom su se saboru u Augsburgu pregovori razbili na pitanjima nužnosti svećeničkog celibata i mogućnosti laičkog pričešćivanja pod objema prilikama, no u Regensburg je katolička strana došla spremna prihvatiti oba zahtjeva. Međutim, kada je to bilo usaglašeno, nastao je neprevladivi spor u nauci o sakramentima te su se razjedinjene crkve još više udaljile.

Situacija je za kršćansku Europu bivala sve teža i teža na geopolitičkom planu. Karlo V je kao Habsburgovac imao vlast nad područjima koja su izravno graničila i s Turskom i s Francuskom. Budući da je francuski kralj François I (1515-1547) bio u iznimno srdačnim odnosima sa sultanom Sulejmanom II (godine 1536. potpisane su „*Kapitulacije*” između ta dva vladara kojima se trgovačkom suradnjom jačalo političko savezništvo), Karlovo je carstvo bilo u opasnosti s istoka (Karlove posjede u Španjolskoj ugrožavala je Francuska s istoka), jugoistoka (izravna opasnost od Turaka) te sa zapada (Francuska je prijetila i području današnje središnje i sjeveroistočne Europe). Uz ove vanjske neprijatelje, Karlu V su prijetili i unutrašnji; Schmalkaldenski savez protestantskih svjetovnih knezova, povezan s francuskim kraljem Françoisom I, neprestance je radio o Karlovu prijestolju, što zbog toga jer su oni bili protestanti, a Karlo V katolik, a što zbog same želje za vlašću koja se mogla najlakše zadobiti zbacivanjem nadređenog im vladara. Karlo V se s njima borio sve do 1545. godine kada ih je porazio u sukobu kod Mühlberga na Elbi, zarobivši pritom i njihove vođe. Tako je došao u priliku da silom sprovede vjerski mir u svome carstvu na državnom saboru u Augsburgu.

Državni sabor u Augsburgu, započet 1547. godine, trebao je u potpunosti okončati dugogodišnji vjerski sukob, a budući da je Karlo V uspio zadobiti barem trenutačnu prevagu nad unutrašnjim i vanjskim neprijateljima,

izgledalo je da će i uspjeti ostvariti zamišljeno. U međuvremenu su, godine 1548., protestanti morali prihvatiti „Augsburški interim” koji je regulirao vjersko pitanje sve do zaključenja rada augsburškog državnog sabora. Njime su bile ukinute sve protestantske reforme osim mogućnosti svećeničkoga braka i pričešćivanja laika pod obje prilike. Međutim, samo se zasjedanje državnoga sabora počelo odvijati vrlo nepovoljno za Karla V kada se jedan od svjetovnih kneževa, Moritz Saski, okrenuo protiv Karla, što ga je zatim nagnalo na prekid saborskog zasjedanja. No *Augsburški vjerski mir* je ipak bio postignut 25. rujna 1555. godine kada je, pod predsjedanjem Karlova brata Ferdinanda, odlučeno kako će na području Njemačke katolici i protestanti imati jednaka prava. Sve su ostale religije kao npr. kalvinizam ili baptizam bile isključene iz te ravnopravnosti. Što se, pak, ticalo daljnjeg širenja bilo luteranizma, bilo katolicizma, bio je dogovoren princip „*Cuius regio, illius religio*” tj. čija je bila zemlja, njegovo je bilo i pravo da odredi važeću religiju.

3. Novo doba

3.1 Francuska revolucija

U 18. stoljeću u Francuskoj (tzv. *Ancien Régime*) je 95% pučanstva bilo rimokatoličke vjeroispovjesti. Tadašnja snažna društveno-politička moć Katoličke crkve izvirala je, ne samo iz velikog broja pristaša među običnim pukom, već i iz velikih površina plodno obradive zemlje koja je donosila visoke prihode od najma. Cjelokupno je radno pučanstvo bilo dužno plaćati i porez crkvi na dio proizvedenog uroda sa zemlje (fr. *dîme*). Takva značajna novčana sredstva pod crkvenom upravom bila su nezaobilazan čimbenik s kojim se morala znati ophoditi svaka svjetovna vlast. Osim iznesenih financijskih razloga, Crkva je imala velik značaj i zbog činjenice što se bitan dio državne uprave oslanjao upravo na crkvenu djelatnost. Crkva je bila nositelj cjelokupnog obrazovnog sistema. Većina učenih ljudi prošla je u određenoj fazi svog života kroz edukacijske institucije koje su na neki način bile osnovane ili podupirane od strane Crkve. Nadalje, Crkva je upravljala bolnicama, ubožnicama i sirotištima, a vođenje matica rođenih, krštenih, krizmanih, vjenčanih i umrlih osoba bilo je u rukama pojedinih župa.

U razdoblju od početka francuske revolucije 1789. godine do Konkordata iz 1801. godine, u Francuskoj je došlo do velikih previranja čega nije bila pošteđena ni Katolička crkva, štoviše, vladala je intenzivna po-

litika posvemašnje sekularizacije svih društvenih sfera. Crkva je izgubila svoje prethodno značenje i utjecaj u političkom životu, postavši tek jedan od mnogih društvenih fenomena. Do izražaja su došle ideje o samostalnosti Crkve u Francuskoj po kojima se trebala ukinuti prevlast Vatikana, a uvesti izravan nadzor i odgovornost francuskoj vlasti. Doduše, potrebno je naglasiti da je položaj Katoličke crkve u Francuskoj bio subordiniran svjetovnom monarhu još od 1682. godine i *Deklaracije francuskog klera*. Tom je deklaracijom monarhu dano pravo sazivanja crkvenih sabora i donošenja propisa koji su ulazili u crkvenu sferu, a papin je autoritet bio podređen francuskoj svjetovnoj vlasti budući da su sve njegove odluke morale biti naknadno potvrđene kako bi mogle biti primijenjene.

Francuskom se revolucijom crkvena subordiniranost na političkom planu preslikala i u odnose crkvenih institucija s običnim pukom. Kao tempirana bomba, revolucija je oslobodila nemirne duhove naroda koji je vrlo rado dočekao mogućnost obračuna s *Ancien Régimom*. Iako postoji više različitih gledišta o uzrocima revolucije, kao osobito plauzibilna mogu se navesti sljedeća dva. Prešutni savez sve jače bogate buržoazije, osiromašenih seljaka i rastućeg broja radnika u gradskoj industriji bio je prejak izazov zemljoposjedničkoj aristokraciji koja nije znala, a niti htjela, postepeno integrirati svoju nadmoć u novo, tek stvarajuće građansko društvo. Druga teorija oslanja se pak na činjenici da je revolucija rezultat niza reformi koje su se izmakle kontroli. Aristokracija, kao nominalno bitan društveni faktor te buržoazija kao stvarno snažan element u društvu, naprosto su koincidirali u vremenu s pojavom niza prosvjeda siromašnih seljaka i industrijskih radnika. Pristaše ove teorije tvrde kako plan o stvaranju saveza između bogate buržoazije i siromašnog naroda nije nikada postojao, već je riječ o slučajnim koincidencijama u djelovanju protiv *Ancien Régima*.

Mnogobrojni negativni faktori u stanju francuskog kraljevstva doveli su do općeg nezadovoljstva u svim društvenim sferama. Na ekonomskom planu postojao je nekontrolirani nacionalni dug uzrokovan nepravičnim sustavom oporezivanja, neumjerenim trošenjem Louisa XVI te mnogobrojnim neuspješnim ratovima kroz veći dio 18-og stoljeća. Visoka nezaposlenost i manjak proizvodnje doveo je do oskudice u hrani neposredno pred početak revolucije³⁸. Sa sociološko-političkog gledišta zamjeralo se kraljevskom apsolutizmu, vazalskim odnosima te feudalnim i crkvenim privilegijama. Obzirom da je bogata buržoazija željela aktivno sudjelovati u kreiranju državne politike, a takva je politička participacija bila nemoguća u apsolutističkom sistemu, javile su se ideje o promjeni društvenog

³⁸ Poznata je izreka francuske kraljice Marie Antoinette koja je čuvši za narodne prosvjede zbog nedostatka kruha izjavila: „Nemaju kruha? Pa neka jedu kolače.“

uređenja.

Neposredan povod revoluciji bio je pokušaj Louisa XVI da riješi financijsku krizu u zemlji. U veljači 1787. godine, ministar financija Charles Alexandre de Calonne pozvao je plemstvo, kler i buržoaziju na zasebnu skupštinu odvojenu od predstavnika iz naroda. Cilj je bio uvođenje novog poreza na imovinu plemstva i svećenstva. Sudionici skupštine nisu odobrili takav porez već su od Louisa XVI zahtijevali saziv opće skupštine svih staleža. Kako je kralju od presudne važnosti bilo uvođenje novih poreza, pristao je na njihov zahtjev te je 8. kolovoza 1788. godine odlučio sazvati opću skupštinu koja se trebala sastati u svibnju 1789. godine. U Francuskoj je započelo sastavljanje tzv. bilježnica žalbi (fr. *cahiers de doléances*) koje su trebale poslužiti kao predložak novih reformi o kojima bi se trebalo raspravljati na skupštini.

U strahu da vlada ne izmanipulira broj i sastav predstojećeg saziva opće skupštine, a želeći unaprijed utvrditi pravila glasovanja, pariška je skupština proglasila kako će se na općoj skupštini poštivati odredbe iz 1614. godine o formi brojenja glasova. Tada je, naime, cijeli narod bio podijeljen u tri staleža (prvi svećenički stalež, drugi plemićki stalež te treći stalež građanstva i seljaka), a svaki je staleški red imao pravo na jedan glas. Bilo je jasno da je bogatiji dio društva ovom procedurom imao premoć nad brojnijim, ali ekonomski slabijim dijelom naroda. Gotovo beznačajne liberalne struje u redovima svećenstva i plemstva, poput grofa d'Antraiguesa i opata Sieyèsa, isticale su važnost trećeg staleža. Tako je Antraigues smatrao da je „narod temelj države, štoviše da je država zapravo narod“, a Sieyès je u pamfletu *Što je treći stalež?* (fr. *Qu'est-ce que le tiers état?*) objavljenom u siječnju 1789. godine otišao i korak dalje tvrdeći: „Što je treći stalež? Sve. Što je do sada predstavljao u političkom poretku? Ništa. Što zahtijeva? Da postane nešto.“

Budući da se na inicijalnoj sjednici opće skupštine staleža u Versaillesu 5. svibnja 1789. godine nije riješilo pitanje načina brojanja glasova, 17. se lipnja treći stalež proglasio Narodnom skupštinom kao predstavnikom naroda. Do kraja lipnja, većina je pristaša rojalističke politike popustila pred novonastalom političkom klimom. Međutim, s obzirom na razvoj situacije, ministar financija Necker ipak je pao u nemilost konzervativnih kraljevih savjetnika na što ga je kralj razriješio dužnosti te formirao novo ministarstvo financija. Potez je u narodu protumačen kao pokušaj državnog udara te je napadom na omraženi zatvor i skladište oružja, Bastillu, 14. srpnja 1789. godine započela otvorena pobuna francuskog naroda.

U posljednjim pokušajima da se smire nezadovoljne mase, u kolovo-

zu 1789. godine ukinut je crkveni porez na urod sa zemlje. Pitanje crkvenih dobara postalo je uskoro jedno od ključnih pitanja francuske revolucije. U studenom 1789. godine, nacionalizirana je sva crkvena imovina koja je Crkvi služila za dobivanje prihoda, a iskorištena je kao pokriće za izdavanje papirnato novca vezanog uz imovinu (fr. *assignats*). U travnju 1790. godine, sva uprava nad preostalom crkvenom imovinom prenesena je na državu.

Francuska revolucija donijela je bitne promjene i u unutrašnjem uređenju crkvenog života. U veljači 1790. godine zabranjeni su redovnički zavjeti te su ukinuti svi vjerski redovi i kongregacije osim onih koji su se bavili isključivo brigom za bolesne i obrazovanjem djece. U srpnju 1790. godine Ustavotvorna skupština izglasala je *Civilni zakon za svećenstvo* (fr. „*Constitution civile du clergé*“) kojim su kleru ukinute sve posebne privilegije te je broj biskupa sa 153 smanjen na 83, po jedan za svaki departman. Velika je novost bilo i uvođenje principa radnog odnosa između države kao poslodavca i svećenstva kao posloprimca. Svećenike i biskupe bi birale lokalne zajednice, a papa bi tek bio obaviješten o obavljenom izboru, bez mogućnosti intervencije. Ovaj je princip dopuštao i nelogičnost da pripadnik neke druge vjere koji sudjeluje u radu lokalnih odbora bira vjerske službenike religije kojoj sam ne pripada. Odabrani kler zapošljavala bi država s time da se od sveg postojećeg i novog klera tražila zakletva vjernosti Francuskoj Republici sukladno poglavlju II, članku XXI. *Civilnog zakona za svećenstvo*:

Prije početka svečanosti posvete, izabrani će biskup prisegnuti svečanu prisegu pred gradskim službenicima, narodom i svećenstvom da će sa brižnošću čuvati vjernike svoje dioceze koji su mu povjereni, da će biti odan naciji, zakonima i kralju te da će sa svom svojom snagom podupirati Ustav izglasan u Narodnoj skupštini i potvrđen od kralja.

Do primjene navedenog zakona nije došlo sve do prosinca 1790. godine budući da Louis XVI nije bio voljan potvrditi zakon bez prethodnog pozitivnog mišljenja pape Pia VI. Kako papa nije želio prihvatiti zakon smatrajući da izravno i jednostrano zadire u unutrašnju organizaciju Katoličke crkve, druga polovica 1790. godine bila je obilježena međusobnim službenim notama Svete Stolice i kralja Louisa XVI. Kralj je bio pod velikim pritiskom Narodne skupštine da potvrdi zakon, a papa je nakon savjetovanja s kardinalima te uz potporu dijela francuskih biskupa zauzeo suprotno stajalište. U konačnici, kralj je 26. prosinca popustio zahtjevima Narodne skupštine, zakon je stupio na snagu, a zakletve su se počele polagati početkom 1791. godine. Tada je među francuskim klerom došlo do rascjepa budući da je tek 7 biskupa i polovica ukupnog broja svećenika

pristalo dati novu zakletvu francuskoj republici (fr. *jureurs*), dok su se ostali suzdržali od nove prakse (fr. *non-jureurs*).

U rujnu 1792. godine Ustavotvorna je skupština legalizirala prije nedopušten razvod braka, a istovremeno su pod državnu upravu stavljene matice rođenih, vjenčanih i umrlih osoba. Svi su ovi događaji u narodu stvarali sliku Crkve kao proturevolucionarne sile koju treba što brže i temeljitije uništiti. Kada je u rujnu iste godine Ustavotvorna skupština naslijedila Zakonodavna skupština te je uslijed neslaganja došlo do njenog raspuštanja, izbili su 48-satni nemiri u kojima se bijes naroda usredotočio na katoličko svećenstvo. Tako su u Parizu ubijena 3 biskupa i više od 200 svećenika, u Noyadesu su svećenici bili optuženi za izdaju, a zatim i kažnjeni utapljanjem po naredbi Jean-Baptiste Carrier, u Lyonu su po naredbama Josepha Fouchéa i Collota d'Herboisa bila masovna smaknuća, a na stotine je pripadnika klera bilo zatočeno u luci Rochefort.

U tom je razdoblju izglasan velik broj protucrkvениh propisa na svim razinama vlasti, počevši od Zakonodavne skupštine, koju je kasnije naslijedila i Narodna skupština, pa sve do pojedinih departmanskih vijeća. Tako su primjerice u studenom 1793. godine u departmanu Indre-et-Loire ukinuli riječ „dimanche“ što na francuskom znači nedjelja. Gregorijanski kalendar, u upotrebi od pape Grgura XIII iz 1582. godine, zamijenjen je francuskim republičkim kalendarom u kojem nije bilo nikakvog spomena na Crkvu, svece ili katoličke blagdane. Svi su crkveni blagdani zabranjeni te su uvedena slavlja povodom žetve i drugih nereligijskih događaja čega je vjerojatno vrhunac predstavljalo slavlje božice *Razuma* u katedrali Notre Dame u Parizu 10. studenog 1793. godine. U svim gradovima i selima mijenjani su nazivi ulica s bilo kakvim religijskim konotacijama pa je tako primjerice grad St. Tropez preimenovan u Héraclée. Pariški nadbiskup bio je prisiljen prestati obavljati svoje crkvene dužnosti, a mitru (posebna vrsta pokrivala za glavu) je morao zamijeniti „kapom slobode“.

Prilikom pada Robespierrea polovicom 1794. godine, sekularni proces u Francuskoj bio je na svom vrhuncu. Izglasavanjem zakona o javnom bogoštovlju u veljači 1795. godine došlo je do nekih pomaka prema vjerskoj toleranciji, ali uz daljnju zabranu crkvenih zvona, procesija i prikazivanja križa. Kler je tijekom cijelog ovog razdoblja bio izložen progonima i smaknućima, a situacija se još i više zaoštrila ulaskom francuskog generala Louis Alexandre Berthiera sa svojim postrojbama u Rim te zatočivanjem pape Pia VI koji je kasnije i umro u zatočeništvu u Francuskoj u kolovozu 1799. godine.

Godine 1801, nakon jednogodišnjih pregovora između Svete Stolice

na čelu s papom Pijom VII i Francuskom Republikom predvođenom Napoleonom, sklopljen je Konkordat čime je formalno okončano razdoblje otvorenog progona Crkve u Francuskoj. Konkordat je bio na snazi čitavo stoljeće sve dok ga nije ukinula vlada Treće Republike 1905. godine uspostavivši princip laičke države u kojoj su vlast i religija bili potpuno odvojeni i međusobno nezavisni.

3.2 Europska unija i Katolička crkva

U dvotisućljetnom razdoblju postojanja kršćanstva, posljednjih pola stoljeća europskih zajednica tek je malen, ali znakovit dio novih tendencija u odnosima Crkve i države, odnosno naddržavnih tvorevina *sui generis*. Nominalni odnos međusobne tolerancije, uređenih međudržavnih odnosa bilateralnim ugovorima sa Svetom Stolicom te želje za što većom političkom korektnošću, u konkretnim se slučajevima ocrta kao posredna isključivost i otvoreno međusobno negiranje etičkih, a podredno i kulturoloških načela „laičke“ i „religijske“ europske stečevine.

Primjer međusobnog razilaženja bio je možda najočitiji prilikom sastavljanja nacrtu europskog Ustava 2003. godine, kada su europske institucije odbile usvojiti prijedlog Svete Stolice o unošenju spomena kršćanskog naslijeđa europskih naroda u preambulu Ustava. Navedeno je odbijanje bilo višestruko motivirano željom za vlastitom etičkom autonomijom, kao i mogućnošću političkog manevarskog prostora u odnosu na Tursku, zemlju kandidatkinju za ulazak u Europsku uniju, s većinski muslimanskim stanovništvom, a imajući u vidu i vjerojatnost budućeg apliciranja Bosne i Hercegovine te Albanije za status članice EU. Sveta je Stolica pritom načelno bila i ostala za stvaranje europskih integracija koje će poštivati osnovna prava čovjeka, a i danas aktivno provodi politiku poticanja zemalja kandidatkinja na pristup Europskoj uniji.

Detaljnija analiza smjernica, uredbi, izvješća za javnost kao i drugih manje formalnih oblika komunikacije otkriva otvoreno neslaganje i potpuno suprotno poimanje etičko-moralnih principa dviju strana. Godine 2002. Europski parlament je usvojio izvješće danske zastupnice Ullae Margrethe Sandbæk o preporuci povećanja iznosa pomoći za zemlje u razvoju u domeni seksualnih prava i promociji zdravlja te ga kroz amandman implementirao u postojeću europsku regulativu (EK, 1997), čime je pružena inicijativa zemljama članicama EU da kroz programe strane pomoći Populacijskom fondu Ujedinjenih naroda financiraju provođenje politike pobačaja u zemljama u razvoju s ciljem kontroliranja planiranja obitelji i

ograničenja povećanja broja stanovništva u zemljama sa slabim gospodarstvima. Biskupska konferencija zemalja europskih zajednica 23. veljače 2003. se osvrnula na opisano Sandbækino izvješće, naglašavajući hipokriziju etičkih načela Europske unije koja s jedne strane štiti ljudski život kao jedno od temeljnih prava svakog čovjeka, a s druge povećava financijska sredstva uložena u programe kojima se, između ostalog, provodi i politika pobačaja (Biskupska konferencija, 2003). Nadalje, Europski je parlament u listopadu 2004. godine odbio potvrditi imenovanje Rocca Buttigliona kao europskog zastupnika budući da je otvoreno podržavao stajalište Katoličke crkve o homoseksualnosti kao smrtnom grijehu. Sredinom 2006. godine u Europskoj uniji dogovoren je nastavak financiranja istraživanja ljudskih matičnih stanica sve do 2013. godine, na što je jedan vatikanski dnevnik oštro osudio takvu odluku karakterizirajući ju kao „uvrnuti smisao za napredak“. Iako su iz europskih krugova naglašavali postojanje novih, strožih uvjeta pod kojima se dopuštaju takva istraživanja, vatikanski se radio očitovalao kako je takav pristup svejedno neprihvatljiv za Crkvu (Blake, 2006). U lipnju 2006. godine u Strasbourgu je Europski parlament usvojio okvirnu strategiju rezolucije o nediskriminaciji i jednakim pravima za istospolne zajednice u svim zemljama članicama EU (EP, 2005). Jednakost istospolnih i heteroseksualnih parova u pravima pred državom i društvom, Katolička je crkva odavno osudila smatrajući homoseksualnost kao čin protivan čovjeku i Bogu.

Zanimljiv primjer jest i slučaj vezan uz proces beatifikacije Roberta Schumana. Godine 1990. privatna skupina pri St. Benoit institutu u Metz, podržana od strane tadašnjeg francuskog predsjednika Jacquesa Chiraca, pokrenula je proces beatifikacije³⁹ Roberta Schumana, idejnog začetnika EU. Beatifikacija duhovnog oca europskih zajednica značila bi *de facto* posvećivanje i same Unije. Međutim, nakon 14 godina pomnog proučavanja života i djela francuskog ministra vanjskih poslova, tihog državnika koji se nikada nije ženio te koji je svakodnevno prisustvovao službi Božjoj u kapelici Sluga Srca Isusova blizu svog doma pokraj Metza, katolički istražitelji dijaceze grada Metza nisu pronašli dovoljno dokaza da bi ga se beatificiralo. S ispitivanjem slučaja nastavila je Vatikanska Kongregacija za sveta pitanja, a nakon pomnog proučavanja došla je do istog zaključka da je Robert Schuman nedvojbeno živio vrlo pobožnim i primjera vrijednim životom, ali da jednostavno nedostaju dokazi za beatifikaciju (Evans-Pritchard, 2004).

³⁹ Po kanonskoj proceduri katoličke Crkve beatifikacija je prvi korak na putu do proglašavanja određene osobe svetom.

4. Zaključak

Povijest kršćanskog naslijeđa u europskoj kulturi započela je svoj razvoj u prvom stoljeću poslije Krista. Razvoj tog naslijeđa manifestirao se najjasnije kroz međuodnos države i Crkve, kraljeva i papa te je prolazio kroz uspone i padove, ali uvijek nekako prateći krivulju parabole. Inicijalni odnos Crkve podređen državnoj vlasti u doba Rimskoga Carstva polako se mijenjao u međuovisan položaj za vrijeme Franačkog kraljevstva i velikog istočnog crkvenog raskola, da bi za vrijeme kontroverze oko laičke investiture i Svetog Rimskog Carstva Njemačkog Naroda Crkva postala nadređena državnoj vlasti. Pad utjecaja crkvenog klera u kasnom srednjem vijeku i nasilan raskid suživota Crkve i države u Francuskoj revoluciji okončan je posljednjom fazom u međuodnosu svjetovnog i duhovnog u politici Europske unije, koja ide tako daleko da izostavlja kršćanstvo iz preambule europskog Ustava, otvoreno negira postojanje i utjecaj kršćanskog naslijeđa u kreiranju europske kulture.

Literatura

Biskupska konferencija, 2003.: Izvješće za javnost biskupske konferencije europskih zajednica od 23. veljače 2003.; dostupno online na: <http://www.comece.org>

Blake, D., 2006.: *Roman Catholic Church Outraged at EU Stem Cell Funding Decision* (online); dostupno na: <http://www.christiantoday.com/article/roman.catholic.church.outraged.at.eu.stem.cell.funding.decision/7063.htm>

Cantor, N., 2001.: The Civilization of the Middle Ages: the Entrenchment of Secular Leadership, u: *The Encyclopedia of World History* (online); dostupno na: <http://www.bartleby.com/67/609.html>

Duda, B., Fučak, J. i Gass, F., 1989.: „*Novi zavjet i psalmi*“; Zagreb, Kršćanska sadašnjost

Europska Komisija, 1997.: Aid for Policies and Actions on Reproductive and Sexual Health and Rights in Developing Countries (1484/97/EC)

Europski parlament, 2005.: *European Parliament resolution on non-discrimination and equal opportunities for all - a framework strategy* (2005/2191(INI))

Evans – Pritchard, A., 2004.: Vatican resists drive to canonise EU founder (online); dostupno na: <http://www.telegraph.co.uk/news/main.jhtml?xml=/news/2004/08/19/wvatic19.xml>

Franzen, A., 1996.: *Pregled povijesti Crkve*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1996.

Henderson, E., 1910.: *Select Historical Documents of the Middle Ages*, London, George Bell and Sons.; dostupno online na: <http://www.fordham.edu/halsall/source/henry4-to-g7a.html>

„Opća uredba Rimskog misala“ 1/1969, 2/1975

THE RELATIONSHIP BETWEEN THE SECULAR AND SPIRITUAL AUTHORITY IN THE EUROPEAN CIVILIZATION SPHERE

Miljenko Petrak

Summary:

Throughout the historical development of human societies, many factors have influenced the form and way of living. Religion is one of those factors. This paper describes the interplay between the state and the Christian religion in the European civilization sphere through the past two thousand years. Main focus is placed on stating the facts characterising certain events, while judgements and conclusions are left to the reader.

Key words: The Middle age, Christianity, Reformation, relations between the Church and the state